

Rózsa Dávid

Szakkönyvtár a holnap határán

**Trendek, új feladatok, megújuló szolgáltatások
külföldön, a magyar szakkönyvtári rendszerben
és a KSH Könyvtárban**

*A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség részére
Az év fiatal könyvtárosa-díj elnyerésére benyújtott pályamunka*

Budapest, 2016. május

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei	6
3. Kelet-közép-európai szakkönyvtári kitekintés	15
4. A magyar szakkönyvtári rendszer	21
5. A KSH Könyvtár szerepváltozásai.....	47
6. Összegzés	55

1. Bevezetés

*„Engedjék meg, hogy egy vallomással kezdjem.
Én hiszek a könyvtárak jövőjében.”*

HORVÁTH Tibor¹

Jesse Shera, az amerikai információtudomány úttörő alakja, egy 1952-es cikkében a szak-könyvtárak századának nevezte a XX. századot.² A „régis szép idők” kezdetét 1909-re tehetjük, amikor megalakult az SLA (Special Libraries Association, Nemzetközi Szakkönyvtári Szövetség), amelynek legelső, New York-i konferenciáján mindkét előadó a könyvtárak együttműködésének fontosságáról értekezett. 1980-ban az amerikai szakkönyvtári hálózat a maga 8088 tagintézményével közel akkorára duzzadt, mint a 8191 tagból álló közkönyvtári hálózat.³ Shera kijelentése persze inkább tükrözi a szerző vágyát és jóindulatú elfogultságát, mint a valóságot.

A szakkönyvtári lét azokban az évtizedekben sem volt feszültségektől mentes, amelyeket a mai állapotokhoz képest virágkornak látunk. Ahogyan Sylvia James a szakkönyvtárak túlélési útmutatójához készített előszavában írja, ő az 1980-as években sem érezte igazán biztonságban magát és gyűjteményét a vállalati hierarchiában.⁴ 1973-tól a világ talán legfontosabb, Nobel-díjas kutatók sorát foglalkoztató távközlési kutatóvállalata, az AT&T (az egykori American Telephone and Telegraph Company) Bell Laboratories működtette az egyik leginnovatívabb és legnagyobb presztízsű könyvtári hálózatot, amely 1980-ban még huszonkét fiókkönyvtárból állt, százharmincöt alkalmazottal és korszerű, gazdag szolgáltatási palettával, de az anyavállalat feldarabolásával járó átszervezések eredményeként már 1983–1984-ben enyészetnek indult, hogy mára jóformán semmi se maradjon belőle.⁵ Thomas H.

¹ HORVÁTH Tibor: Neuralgikus pontok a szakkönyvtárügy működésében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. 473. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3152&issue_id=396

² SINGH, S. P.: Special libraries in India: some current trends. = Library Review, 55. évf. 2006. 8. sz. 520. p.

³ STRABLE, Edward G.: The Way it was. In: The Special Library Role in Networks. A Conference held at the General Motors Research Laboratories. Warren, Michigan. May 5–6, 1980. Szerk.: GIBSON, Robert W. New York, SLA, 1980. 5., 14. p.

⁴ JAMES, Sylvia: Foreword. In: MATARAZZO, James M. – PEARLSTEIN, Toby: Special Libraries. A Survival Guide. Santa Barbara, Libraries Unlimited, 2013. IX. p.

⁵ HAWKINS, Donald T.: Case Study: The AT&T Bell Laboratories Library Network. In: MATARAZZO, James M. – PEARLSTEIN, Toby: i. m. 7–16. p.; KENNEDY, Robert A.: Bell Laboratories Library Network. In: The Special Library Role... 17–36. p.

Davenport és Laurence Prusak sokat idézett, elhíresült cikke szerint az amerikai vállalati és kormányzati szakkönyvtárak már az 1990-es évek elején is csak kullogtak az információs forradalom vívmányai mögött, pedig akkor még húszezer professzionális könyvtárost és ötvenezer kisegítőt foglalkoztattak.⁶ Egy 1995-ös felmérés szerint a szakmát sem az internet megjelenése, sem az online termékek és szolgáltatások elterjedése, sem pedig a vállalati leépítés- és átszervezhullám nem rázta fel; „a legtöbb könyvtáros mindent ugyanúgy csinált tovább, mint pályája kezdetén”.⁷ Ami pedig napjainkat illeti: ha a kihalással fenyegetett élőlényekhez hasonlóan a kulturális intézménytípusoknak is volna vörös listájuk, azon manapság a szakkönyvtárat alighanem a veszélyeztetett kategóriába sorolnánk. Az SLA információs lapja 2007-ben már a szakkönyvtárak bezárásának trendjéről cikkezett.⁸

Sokszor elhangzik, hogy a hálózatos világban a könyvtárak elvesztették monopolhelyzetüket a tudományos információszolgáltatás terén.⁹ A szakkönyvtárosoknak egyszerre kell megküzdeniük a digitális dokumentumtermelés és a globalizálódó kutatói hálózatok jelentette kihívással.¹⁰ A változások természetének félreértése volna azonban, ha csupán a veszélyeket érzékelnénk, és nem ismernénk fel a megújulási lehetőségeket. Hiszen „a könyvtárak történetében talán még soha nem volt lehetőség a szolgáltatási expanzió ilyen mértékére”,¹¹ sohasem volt még ennyire fontos, hogy egy szakkönyvtár valóban minőségi szolgáltatásokat nyújtson, és sohasem volt még ennyire életbevágó, hogy azok ne csak a hagyományos szakkönyvtári szolgáltatások legyenek.

⁶ DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: Blow up the Corporate Library. In: Knowledge and Special Libraries. Szerk.: MATARAZZO, James M. – CONNOLLY, Suzanne D. Boston–Oxford–Johannesburg–Melbourne–New Delhi–Singapore, Butterworth–Heinemann, 1999. (Resources for the Knowledge-Based Economy) 218. p.

⁷ MATARAZZO, James M. – PRUSAK, Laurence: The Value of Corporate Libraries: Findings from a 1995 Survey of Senior Management. In: Knowledge and Special Libraries. 144–145. p.

⁸ SCHACHTER, Debbie: Special Libraries in Transition: What to do if the Axe is Falling. = Information Outlook, 11. évf. 2007. 7. sz. 42. p.

⁹ A téma gondolatébresztő, mindenféle illúziótól mentes kifejtése a hazai szakirodalomban: SENNYEY Pongrácz – KOKAS Károly: Könyvtárak a hálózatban. Hogyan változtatta/változtatja meg a könyvtárak jelenét és jövőjét a számítógépes világhálózatba kerülés? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 10. sz. 419–429. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5548&issue_id=531

¹⁰ FÜHLES-UBACH, Simone: Die Bibliothek und ihre Nutzer. In: Handbuch Bibliothek. Geschichte, Aufgaben, Perspektiven. Szerk.: UMLAUF, Konrad – GRADMANN, Stefan. Stuttgart–Weimar, J. B. Metzler, 2012. 241. p.

¹¹ SIPOS Anna Magdolna: Könyvtári reneszánsz. Könyvtárak az információs társadalomban 2.0. Bp., Kossuth, 2015. (NÉRO, 13–14.) 96. p.

Dolgozatomban egyebek mellett arra keresem a választ, milyen szerepet játszhatnak ezek az intézmények a mi évszázadunkban. Javarészt amerikai, nyugat- és közép-európai, illetve hazai adatok és források segítségével igyekszem áttekinteni a szakkönyvtári tevékenységekre ható jelenségeket, trendeket, a magyarországi szakkönyvtári rendszerben a közelmúltban bekövetkezett változásokat és a különböző szakkönyvtártípusok helyzetét, fontosabb eredményeit. Végül bemutatom, milyen fejlesztések és átalakítások mentek végbe az ezredforduló óta, és miket tervezünk megvalósítani a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárban annak érdekében, hogy felkészülten lépjük át a holnap határát. Egy effajta összegzésnek már csak azért is szükségét látom, mert nemcsak az átfogó hazai szakkönyvtártörténetek hiányoznak fájdalmasan,¹² hanem az ezen intézményekben folyó tevékenységek ismertetései is. A szakkönyvtári rendszerben megtermelt kulturális és tudományos értékek a mostaninál jóval nagyobb figyelmet érdemelnének. Remélem, írásomban sikerül ezekről legalább vázlatos képet adnom.

Nem szólok részletesen az egyházi könyvtárakról, amelyek funkcionális szempontból szintén szakkönyvtáraknak tekinthetők ugyan, de a velük kapcsolatos kérdések elemzése önálló tanulmányt igényelne, és a felsőoktatási könyvtárakról is csak érintőlegesen, kutatókönyvtári összefüggésben beszélek. Utóbbi terminus (az angol „research library” tükörfordítása) mára a magyar szakirodalomban is meghonosodott; dolgozatomban a felsőoktatási, a kutatóintézeti és az egyéb szakkönyvtárak gyűjtőneveként használom.¹³

Köszönöm Németh Mártonnak, Patkósné Tóth Zsuzsannának és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkatársainak a keresett külföldi szakirodalmi tételek gyors és szíves rendelkezésre bocsátását, valamint Amberg Eszternek, Andaházi Szeghy Vikornak, Balla Péternének, Bárdosi Mónikának, Benyovszky Máriának, Borostyániné Rákóczi Máriának, Debreczeniné Hajas Ildikónak, Gerencsér Juditnak, Gerle-Kiss Évának, Horváth Istvánnak, Kóródy Juditnak, Kutnyánszky Anikónak, Nagy Gábornak, Palotai Máriának, Pápainé Nyeste Györgyinek, Redl Károlynak, Sándor Gertrudnak, Varga Katalinnak, Villám Juditnak, Wittinghoff Juditnak és Záhonyi Lászlónak, hogy könyvtárlátogatásaim során szívesen fogadtak, illetve segítségemre voltak a tanulmány elkészítésében. A szövegben maradt esetleges tévedésekért, hiányosságokért kizárólag én vagyok felelős.

¹² VOIT Krisztina: Tudományos és szakkönyvtárak Magyarországon. Kísérlet a hazai szakkönyvtárügy történeti rekonstrukciójára 1932–1952. Bp., OSZK–Gondolat, 2011. 7. p.

¹³ A terminológiai kérdéseket tömören összefoglalja VARGA Katalin: A szakkönyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk.: HORVÁTH Tibor – PAPP István. Bp., Osiris, 2003. (Osiris kézikönyvek) 108. p.

2. A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei

2.1. A szakkönyvtárak „régije”

A világ első szakkönyvtárai a XVIII. században jöttek létre (1735-ben Hamburgban, 1747-ben Párizsban, 1777-ben az Amerikai Egyesült Államokban), de elterjedésüket az ipari forradalom, majd a tudományos irodalmi termelés megnövekedése tette lehetővé a XIX. század elején. A század közepén Európában már körülbelül ezer szakkönyvtár működött, egyharmaduk Nagy-Britanniában. Mivel elsődleges feladatuk az volt, hogy segítsék egy-egy tudományterület oktatását és művelését, jellemzően speciális gyűjteményeket hoztak létre, és szolgáltatásaikat a kutatók igényeinek megfelelően alakították ki.¹⁴ A szakkönyvtár terminust azonban csak jóval később, 1909-ben használta először John Cotton Dana, a newarki közkönyvtár vezetője, az SLA alapítója és első elnöke.¹⁵

A szakkönyvtárakkal kapcsolatban rengeteg értelmezés olvasható az irodalomban, ahogyan funkcióikról is számtalan felsorolás született. Az *Encyclopedia of Library and Information Science* például huszonkilenc meghatározást ajánl, amelyekben a „különlegesség” utalhat a különböző tudásterületekre (a jogra, az orvostudományra vagy akár a statisztikára), a gyűjtemény jellegére (térképekre vagy digitális objektumokra), eltérő funkciókra (például a kutatás-fejlesztésre), a sokszínű fenntartói (kormányzati, üzleti, kórházi) vagy látogatói körre. Herbert S. White a szakkönyvtárak menedzsmentjéről írt művében tizenkilenc fontosabb jellemzőt sorolt fel.¹⁶

A hazai szakirodalomban többé-kevésbé meghonosodott definíciókat elfogadva, a szakkönyvtár „valamely tudományág, foglalkozás, mesterség, művészet körébe tartozó könyvek és egyéb kiadványok (dokumentumok) tervszerűen összeválogatott, kutatási vagy tanulmányi felhasználásra alkalmas gyűjteménye”, „gyakorta valamely információs központ része is”;¹⁷ feladata „valamely tudományterület vagy ismeretág tartalmának (ismereteinek) reprezentálása, és ennek alapján egy körülhatárolható felhasználói kör adott tudományhoz köthető szakmai információs igényének teljes, azonnali és pontos kielégítése”.¹⁸ A hagyományos,

¹⁴ PALLIER, Denis: Bibliothèque spécialisée. In: Dictionnaire encyclopédique de l'information et de la documentation. Főszerk.: CACALY, Serge. Paris, Nathan, 1997. 98. p.; SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp., Gondolat, 1965. 57. p.; VARGA Katalin: i. m. 112. p.

¹⁵ SINGH, S. P.: i. m. 520. p.

¹⁶ SINGH, S. P.: i. m. 521. p.

¹⁷ BUDA Attila: Könyvtári fogalmak kisszótára. Bp., Korona, 2000. 223. p.

¹⁸ VARGA Katalin: i. m. 109. p.

sokszor magas hozzáadott értékkel bíró – és ma már persze rendszerint vonzó köntösbe öltöztetett – szakkönyvtári feladatok közé tartozik a tájékoztató anyagok (bibliográfiák, repertóriumok, szakirodalmi szemlék) készítése, a kutatók publikációs tevékenységének segítése, a publikációs adatok menedzselése, a helyi archívumok építése különféle történeti dokumentumokból, az információszolgáltatás akár ügyviteli vagy közhasznú témákban, a döntéshozatal támogatása a megfelelő dokumentumokkal, információk ellenőrzése belső és külső jelentésekhez, publikációkhoz, végül a felhasználók képzése és kutatás-módszertani ismeretek átadása. Mindehhez természetesen a könyvtárosoknak ismerniük kell anyaintézményük alapvető céljait és tevékenységeit.¹⁹

2.2. A jövő szakkönyvtára és szakkönyvtárosa a nemzetközi trendek fényében

A 2008-as gazdasági világválság a közgyűjteményi szférát is rendkívül súlyosan érintette. Az évente elvégzett kérdőíves felmérések szerint az észak-amerikai kutatókönyvtárak szövetsége, az ARL (Association of Research Libraries) könyvtárainak költségvetésén még a 2012–2013-as pénzügyi évben is jól érzékelhető volt az összeomlás hatása. Öt évvel a válság kirobbanása után ugyanis a beszerzési keretek még mindig nem érték el a 2008 előtti szintet, és a működési, illetve a személyi ráfordítások terén sem látszott derűsebbnek a helyzet.²⁰

Az ARL 2012-ben közzétette 126 tagjának (18 kanadainak és 108 egyesült államokbelinek) az aggregált statisztikai mutatóit. Mivel a 126-ból 115 felsőoktatási és csak 11 kormányzati intézmény vagy egyéb nonprofit szervezet könyvtára, a trendek elsősorban az előbbieknél használatával és szolgáltatásaival kapcsolatos változásokat tükrözik, de nem állnak távol a képzőhelyhez nem kötődő könyvtárak élményeitől sem.

Az adatok szerint az ARL-tagkönyvtárakban 1991 és 2011 között egyharmadával csökkent a kölcsönzések száma és 65%-kal a referenszolgáltatások iránti igény (hiszen az információs bőség korában a felhasználók nagyon nagy hányada az egyszerűen hozzáférhető és kevésbé szofisztikált eljárásokkal megszerezhető tartalmakat keresi),²¹ viszont 74%-kal nőtt

¹⁹ KÜHRNER Éva: Orvosi szakkönyvtárak a szakadék szélén. = Könyvtári Kis Híradó, 14. évf. 2009. 4. sz. 18. p.; SINGH, S. P.: i. m. 522–523. p.; WITTEWER, Roland: Special libraries – how to survive in the twenty-first century. = The Electronic Library, 19. évf. 2001. 4. sz. 221. p.

²⁰ LOWRY, Charles B.: ARL Library Budgets after the Great Recession, 2011–13. = Research Library Issues, 2013. 282. sz. 11–12. p. <http://publications.arl.org/rli282/2>

²¹ Hasonló tapasztalatról számol be SENNYEY Pongrácz: A könyvtár változásainak négy trendje. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 9. sz. 4–5. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00253/pdf/EPA01367_3K_2013_09_03-05.pdf

a csoportfoglalkozások és 131%-kal az azokon részt vettek száma. Bár 1986-hoz képest 2011-re 280%-kal nőtt a könyvtárközi kölcsönzések száma, az utolsó években ez is csökkenésnek indult az információforrások széles körű elérhetőségének köszönhetően. Egyidejűleg a könyvtárak összes kiadása 188%-kal, 4,6 milliárd dollárra, az időszaki kiadványokra szánt összeg pedig több mint négyszeresére nőtt. 1993 és 2011 között az elektronikus dokumentumokra fordított kiadások minden egyes évben sokszorosán meghaladták az egyéb beszerzések költségeit. 2011-ben egy átlagos ARL-könyvtár beszerzési keretének kétharmadát elektronikus dokumentumokra költötte el. A számok tehát azt mutatják, hogy a felhasználók egyre önállóbbak, és a digitális környezetben nincs szükség sok-sok mindent gyűjtő „alexandriai kis könyvtárra” sem, hanem az összehangolt gyűjtemény- és szolgáltatásszervezés irányába kell elmozdulni.²²

Az ARL egy másik, több szerző bevonásával készült tanulmánya hasonló következtetésekre jutott: a hálózatos világban az elszigetelt gyűjtemények csak töredékes és tökéletlen információszolgáltatásra képesek. A XXI. század kihívásai szinte megkövetelik az intézmények összefogását, illetve gondolkodásunkat a gyűjtemények erőltetett gyarapításától a minőségi tudástermékek előállítására terelik. Mások módszereit természetesen nem szolgáiban másolva, de minden intézménynek törekednie kell felhasználói, a kutatók közössége szükségleteinek pontos felmérésére és megértésére. A kutatókönyvtárak ily módon a tudományos eredmények prezentálóból a kutatások folyamatának részeseivé válhatnak.²³

Ugyanezt a modellt tartja követendőnek a brit kutatókönyvtári szövetség, az RLUK (Research Libraries U[nited] K[ingdom]), amely 2017-ig szóló stratégiai tervében többek között a nyomtatott dokumentumok „ésszerűsített és megosztott” beszerzését, az őrző intézmények gyűjteménypolitikájának egységesítését, a digitalizálás párhuzamosságainak megszüntetését és a kutatástámogató szolgáltatások erősítését (a tudományos publikációk új formáinak kifejlesztésében, a különféle szaklektorálási eljárások összehasonlításában és a tudományometriai vizsgálatokban való részvételt) szorgalmazza.²⁴

A tudásszervezés és a megörökítendő anyagok kiválasztása során olyan új tartalmakra is ki kell terjeszteni figyelmünket, mint az e-könyvek és az adatsorok, illetve a kutatások me-

²² KYRILLIDOU, Martha: Research Library Trends: A Historical Picture of Services, Resources, and Spending. = Research Library Issues, 2012. sz. 20–21., 23–24., 26–27. p. <http://publications.arl.org/rli280/20>

²³ 21st-Century Collections: Calibration of Investment and Collaborative Action. ARL, 2012. 1–2. p. <http://www.arl.org/storage/documents/publications/issue-brief-21st-century-collections-2012.pdf>

²⁴ Powering Scholarship. Research Libraries UK Strategy 2014–17. RLUK, 2014. <http://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Strategy-2014-online.pdf>

netét dokumentáló blogok és wikik. Nemcsak a természet- és a műszaki, hanem a társadalomtudományok területén is egyre gyakrabban találkozunk hibrid dokumentumokkal, például adatbázisokra, interaktív tartalmakra mutató szakcikkekkel vagy kiadványformájú, de folyamatosan frissülő és archívummal nem rendelkező évkönyvekkel. Ezek hosszú távú, nagy mennyiségben történő megőrzése nemcsak szakértelmet, de kellő infrastrukturális feltételeket is igényel.²⁵

Nem előzmények nélkül való, de viszonylag új, az 1990-es évektől jelentkező fejlemény a könyvtárak tömegesebb felbukkanása a tartalom-előállítói piacon.²⁶ Nyilvánvalóan egészen más lehetőségekkel, anyagi háttérrel és jogi keretek között, de hasonlóan tapasztalhatunk több, a digitális átállás során szintén minden korábbinál kiélezettebb versenyhelyzetbe került szórakoztatóipari szereplő esetében. Az egyik legsikeresebb példa az MTV-é (a volt Music Televisioné), amely műsoridejének túlnyomó részében ma már nem videoklipeket játszik (hiszen azok éjjel-nappal elérhetők mindenki számára az interneten), hanem saját gyártású programokat kínál közönségének. A kábelcsatornák közül az AMC (a hajdani American Movie Classics) vagy az HBO (Home Box Office) is pozitív példaként említhető, hiszen az új kor kihívásaira nemcsak szolgáltatásai minőségének javításával, hanem rendkívül tudatos építkezéssel, profilbővítéssel válaszolt. Meggyőződésem, hogy – a magunk összehasonlíthatatlanul szerényebb eszközeivel – nekünk is erre kell törekednünk. A hagyományos folyóirat- és könyvkiadás mellett ma már rengeteg könyvtári e-kiadvánnyal is találkozhatunk. Az Egyesült Államokban 2012-ben több mint ötven könyvtár részvételével létrejött az LPC (Library Publishing Coalition, Könyvtárak Kiadói Szövetsége) nevű szervezet.²⁷ Ann Pendleton-Jullian építészfelsőoktatási professzor, író 2013-ban öt pontos cselekvési tervet tárt az ARL elé, amelyben a kutatókönyvtárakat többek között a tudományos eredmények publikálására ösztönözte.²⁸

²⁵ 21st-Century Collections... 3. p.; RÓZSA Dávid – KALMÁR Csilla – LENCSES Ákos: A statisztika és a digitális átállás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 2. sz. 52–53. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5736&issue_id=545

²⁶ A felsőoktatási könyvtárak ez irányú tevékenységeinek legújabb gyűjteménye: Getting the Word Out. Academic Libraries as Scholarly Publishers. Szerk.: BONN, Maria – FURLOUGH, Mike. Chicago, ACRL, 2015.

http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/publications/booksanddigitalresources/digital/9780838986981_getting_OA.pdf

²⁷ BONN, Maria – FURLOUGH, Mike: The Roots and Branches of Library Publishing Programs. In: Getting the Word Out... 1–3., 9. p.

²⁸ NEAL, James G. = A New Age of Reason for Academic Libraries. = College & Research Libraries, 75. évf. 2014. 5. sz. 614. p. <http://crl.acrl.org/content/75/5/612.full.pdf>

Ugyanebben az esztendőben szorgalmazta az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association, ALA) felsőoktatási és kutatókönyvtári szervezete (Association of College and Research Libraries, ACRL), hogy a könyvtárak évente tizenöt lektorált kötetet tegyenek közzé.²⁹ Európai példa is akad: a University College London is kiadói tevékenységgel bővíti profilját az e-források, a tananyagok és a tudományos publikációk világában.³⁰

A fizikai (olvasói és raktári) terek zsugorodása kétségkívül a jövő egyik lehetséges és igen valószínű forgatókönyve, amely sokakat foglalkoztat legalábbis azóta, hogy Maszuda letaglózóan egyszerű képből álmodta meg kultúránk jövőjét: „Azzal a nagyszabású céllal haladunk a XXI. század felé, hogy felépítsük Komputópiát a Földön. Komputópi történelmi emléke egy négyzetcentiméteren elhelyezett néhány áramkör lesz, egy kis dobozba zárva.”³¹ A hazai szakirodalom is viszonylag korán felvetette a kérdést. Ahogy Benda Mária írta 1985-ben: „A tudományos könyvtár alapterülete 3 m² lesz, hol egyetlen terminálról többszáz adatbázis érhető el...”³² Kováts Zoltán hasonlóan vélekedett 1989-ben: „Az is lehet, hogy néhány polcon elférnek majd azok az adattárak, amelyek információtartalma a könyvraktárak légköbmétereinek ezreit vette még nemrég igénybe.”³³ A költséghatékonyság és a forrásmegosztás jegyében az ARL a közös raktározásról szóló intézményközi megállapodások elterjedését valószínűsíti.³⁴ (Megjegyzendő, hogy ez sem új keletű gondolat; Brenda Moon több mint húsz esztendeje a „szakemberek cseréje” mellett erről is beszélt a LIBER [Ligue des bibliothèques européennes de recherche, Európai Kutatókönyvtárak Egyesülete] egyik konferenciáján.³⁵)

²⁹ ANTAL Tamás: Az Amerikai Egyesült Államok könyvtárainak kihívásai az ALA 2013-as jelentése alapján. In: Összehasonlít(hat)ó könyvtárügy. Tanulmánykötet a PTE FEEK 10 éves Könyvtár- és Információtudományi Intézete oktatóinak és hallgatóinak munkáiból. Dr. Sipos Anna Magdolna 60. születésnapja tiszteletére. Szerk.: VARGA Katalin – MÉSZÁROSNÉ SZENTIRÁNYI Zita. Pécs, PTE FEEK, 2014. 149. p.

³⁰ KOLTAY Klára – TÉGLÁSI Ágnes: Angliai tapasztalatok, 2013. május 28–31. = Könyvtári Levelező/lap, 25. évf. 2013. 12. sz. 4. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00148/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2013_12_03-07.pdf

³¹ MASUDA, Yoneji: Az információs társadalom mint posztindusztriális társadalom. Bp., OMIKK, 1988. (Technika – információ – társadalom) 145. p.

³² Idézi JEHODA Imola: Fordulópontok: A hazai orvos- és egészségügyi könyvtárak fejlődése – 60 éves az Országos Egészségpolitikai Szakkönyvtár. = Orvosi Könyvtárak, 11. évf. 2014. 3. sz. 25. p. http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_3szam.pdf

³³ KOVÁTS Zoltán: A szakkönyvtárak múltja, jelene és jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. 489. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3155&issue_id=396

³⁴ 21st-Century Collections... 4. p.

³⁵ MOON, Brenda: A 2000. év küszöbén. Az európai kutatókönyvtárak jövője. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 40. évf. 1993. 4–5. sz. 173–174. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3249&issue_id=420

A könyvtár mint „hardver”, azaz „könyvek, polcok, termek és szobák, épületek” összessége, a kutatók számára nyilvánvalóan veszített jelentőségéből az intézményi honlaphoz vagy az akár távolról hozzáférhető adatbázisokhoz képest.³⁶ „A könyvek és a polcok egyre csökkenő jelentőségével a könyvtár mint hely iránti igénynek is jelentősen vissza kellene szorulnia. [...] Amikor ellátogatunk egy új céghez, amely igazán vonzó olvasótermet működtet, alig találunk bennük olvasókat” – írta a már idézett Davenport és Prusak.³⁷ „A jövő könyvtárát emberek, nem pedig gyűjtemények és terek alkotják majd” – mondja napjaink kórházi könyvtárosa.³⁸ A könyvtári terekkel kapcsolatban folytatott kutatások és a nemzetközi tapasztalatok ugyanakkor azt bizonyítják, hogy szükség van alacsony intenzitású, vagyis a legkülönbözőbb életkorú, érdeklődésű, kulturális és szociális háttérű emberek találkozását lehetővé tévő helyekre.³⁹ Európában egyre több példát látunk a közkönyvtári és a tudományos könyvtári szerepek összehangolására. Az egyik legsikeresebb intézmény a mai, integrált formájában 1995 óta működő, 3,4 millió dokumentumot őrző Berlieni Központi és Regionális Könyvtár (Zentral- und Landesbibliothek Berlin).⁴⁰ A szélesebb nyilvánosságból elsődlegesen a nagyobb, környezetük kulturális központjaként is funkcionálni képes intézmények profitálhatnak, de intenzív tanulást segítő és felhasználóképző programjaikkal a kisebbek is sikeresen határozhatják meg magukat közösségi térként.

Eddig a már érzékelhető – vagy Magyarországon még csak várható – trendekről beszéltem. De vajon felkészültünk-e ezekre? A könyvtárosok változó feladatairól és szükséges új kompetenciáiról beláthatatlan terjedelmű irodalom látott napvilágot az elmúlt húsz évben. Ahogyan Poprády Géza némi malíciával megjegyezte, „ezek skálája a semmitmondó általánosságoktól a szinte teljesíthetetlen kívánságlistáig terjed”.⁴¹ Újabban az RLUK készített

³⁶ SENNYEY Pongrácz: i. m. 3. p.

³⁷ DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: i. m. 223. p.

³⁸ BLUMENTHAL, Jane: The library of the future is present. = Journal of the European Association for Health Information and Libraries, 10. évf. 2014. 4. sz. 3. p. http://eahil.eu/wp-content/uploads/2014/11/journal_2014_vol10_n4.pdf

³⁹ HORVÁTH István: Milyen messze van Dánia? Egy dániai tanulmányút tapasztalatainak hasznosíthatósága egy országos szakkönyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 9. sz. 398–405. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5841&issue_id=552; KOLTAY Klára – TÉGLÁSI Ágnes: i. m. 5. p.; TÓTH Máté: Könyvtár és közösség. Bp., Argumentum, 2015. 48–61., 123–127. p.

⁴⁰ LUX, Claudia: Libraries in Germany. In: Libraries in the Early 21st Century. I. köt. An International Perspective. Szerk.: SHARMA, Ravindra N. Berlin–Boston, De Gruyter Saur, 2012. 179. p.

⁴¹ POPRÁDY Géza: Könyvtári trendek. In: Könyvtárosok kézikönyve. 5. köt. Segédletek. Szerk.: HORVÁTH Tibor – PAPP István. Bp., Osiris, 2003. (Osiris kézikönyvek) 42. p.

dermesztően alapos és átfogó katalógust a szakkönyvtárosokkal szemben támasztandó követelményekről. A vonatkozó szakirodalom áttekintése, valamint könyvtárosoktól és könyvtárvezetőktől internetes kérdőíveken begyűjtött adatok alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a jövőben az információközvetítésnél jóval nagyobb hangsúly esik majd a kutatási adatok menedzselésére.⁴²

Az RLUK-féle kutatás során a könyvtárvezetők tíz kulcsterületen összesen harminckét fontos kompetenciát jelöltek meg a szakkönyvtárosok számára. Az adott szakterülethez kapcsolódóan alapvetőbbek között annak viszonylag mély ismerete, a kutatási folyamatokkal kapcsolatosan pedig a kutatók érdeklődési köréről, információszerzési szokásairól és a kutatásukat támogató finanszírozási lehetőségekről való tájékozottság. A kapcsolatépítés terén elengedhetetlen a kutatók megszólítása, a kutatási projektekből való részvétel képessége, valamint a helyi és a nemzetközi szakmai szervezetek ismerete. A szakkönyvtárosnak érdeklődnie kell a tudományos kommunikáció trendjei, jó gyakorlatai és lehetőségei, különösen az open access (nyílt hozzáférésű) formák iránt; tisztában kell lennie a szerzői jog és a tudománymetria fontosabb kérdéseivel. A kutatási eredmények kezeléséhez szüksége van a nyers adatok előállítására vonatkozó módszertani ismeretekre, továbbá a hozzáférést, a terjesztést és a megőrzést biztosító eszközök alkalmazására. Szintén nem elhanyagolható jelentőségű az információkeresésben és az irodalomkutatásban szerzett jártasság, a szakterületi hivatkozási-idézési szokások elsajátítása, a prezentációs és a bibliográfiakészítő szoftverek, a közösségi oldalak és a kutatói adatbázisok, a web 2.0-s eszközök és a mobiltechnológiák magabiztos használata. Végül a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban elengedhetetlennek tartják a tudásmegosztásra, az információs műveltség terjesztésére való képességet is.⁴³

Kilenc tudásterületen állapított meg hiányosságokat a felmérés. Ezek: a kutatási eredmények hosszú távú és biztonságos megőrzése, a kutatási projektek során keletkezett anyagok (például levelezések) megőrzése, adatmenedzsment és -gondozás, publikációs követelmények és open access, adatmódosító eszközök, adatbányászat, a metaadatok használata, az egyes tudományágaknak, szakterületeknek megfelelő metaadatsémák kifejlesztése, segítségnyújtás a kutatóknak a potenciális finanszírozó szervezetek megtalálásában.⁴⁴

⁴² AUCKLAND, Mary: Re-skilling for Research. An investigation into the role and skills of subject and liaison librarians required to effectively support the evolving information needs of researchers. RLUK, 2012. 2–6. p. <http://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Re-skilling.pdf>

⁴³ AUCKLAND, Mary: i. m. 35–38. p.

⁴⁴ AUCKLAND, Mary: i. m. 41–43. p.

Az orvosi könyvtárosok szükséges kompetenciáiról szintén 2013-ban készült a világ harminckét országának több mint ötszáz szakemberére kiterjedő felmérés az Európai Egészségügyi Információs és Könyvtári Szövetség (European Association for Health Information and Libraries, EAHIL) támogatásával. A kutatásban részt vettek általában arról számoltak be, hogy munkájuk során – amolyan értelmiségi „ezermesterként” – könyvtár- és információtudományi jártasságuk mellett könyvtári és általános vezetési ismereteiket, műszaki és kommunikációs képességeiket egyaránt csillogtatniuk kell. Sokan hangsúlyozták a munkahelyi tapasztalatok és a folyamatos továbbképzés jelentőségét, egyszersmind kifejezték igényüket a korszerű technológiák (mobilalkalmazások, közösségi oldalak, e-tananyagok) megismerését szolgáló tréningek iránt.⁴⁵

Az észak-amerikai tudományos könyvtárak munkatársai (a szakkönyvtárosok, a felsőoktatási szférában a szakreferensek vagy a tanszéki összekötők) sok helyen már ma is inkább a kutatók partnereként, tanácsadójaként működnek, és ez a funkciójuk csak erősödni fog. Az orvostudományi tájékoztatási szakirodalomból számos sikeres esettanulmányt ismerünk, amely a szakinformátorok fontos hozzájárulását taglalja: adatmenedzseri, bibliometriai és hálózatelemzési gyakorlatukkal bármilyen kutatócsoportban megbecsült helyet foglalhatnak el.⁴⁶ Az ez irányú profilbővítés és az „embedded librarianship” (magyarul sokkal inkább kihegyezett, mint beépített könyvtárosság) térnyerése persze átképzésekkel, illetve intézményi struktúraváltással, a szervezeten belüli átcsoportosításokkal járhat. Az új (vagy újragondolt) pozíciók kipróbálására gyakran jól képzett, de nem könyvtárosként végzett fiatal kutatókat vesznek fel.⁴⁷ A vállalati szakkönyvtárakba történő kiválasztás során szintén várható, hogy elengedhetetlenné válnak azok a speciális (a profiltól függően: üzleti, jogi, mérnöki vagy akár gyógyszerészeti) ismeretek, amelyek ahhoz kellene, hogy a menedzsmentet ne egyszerű adathalmokkal, hanem kutatási késztermékekkel segítsék az információs szakemberek.

Aki tehát a szakkönyvtárosokkal szemben támasztott kívánalmak összegyűjtésére adja a fejét, könnyen és gyorsan dúst termést arathat. A különféle kompetencialisták összevetésé-

⁴⁵ SEN, Barbara – VILLA, Robert – CHAPMAN, Elizabeth: The roles, skills, training needs and contributions of health library and information professionals. = Journal of the European Association for Health Information and Libraries, 10. évf. 2014. 2. sz. 11–14. p. http://eahil.eu/wp-content/uploads/2014/11/journal_2014_vol10_n2.pdf

⁴⁶ A könyvtáros és a kutatók együttműködésének példája egy szemkutatási projekt keretében: FEDERER, Lisa: The librarian as research informationist: a case study. = Journal of the Medical Library Association, 101. évf. 2013. 4. sz. 298–302. p. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3794685/pdf/mlab-101-04-298.pdf>

⁴⁷ JAGUSZEWSKI, Janice M. – WILLIAMS, Karen: New Roles for New Times: Transforming Liaison Roles in Research Libraries. Washington, ARL, 2013. 6., 14–16. p. <http://www.arl.org/storage/documents/publications/nrnt-liaison-roles-revised.pdf>; SENNYEY Pongrácz: i. m. 4. p.

ből kirajzolódó szuperkönyvtáros felettébb vonzó alakja persze a többség számára álmkép marad csupán. Jómagam a valamilyen tudományterületen szerzett átfogó – lehetőleg felsőfokú oklevéllel is bizonyított – ismereteket, a folyamatos (ön)képzésre és a – jellemzően angol nyelvű – szakirodalom megismerésére való hajlandóságot, végül az „inforaktárosi” és a „tudásőri” szerep elvetését,⁴⁸ a kutatókkal való párbeszéd lehetőségének keresését tartom elengedhetetlennek a szakkönyvtárosi hivatást választók számára. Ezek alkotják az alapot, amelyre építkezni lehet napjaink információs környezetében.

A fentebb felsorolt készségek és képzettségek persze csak akkor hasznosulhatnak hosszabb távon a szakkönyvtárakban, ha a fenntartókat is sikerül meggyőzni a kutatástámogató tevékenységek fontosságáról, a kórházak esetében például arról, hogy milyen közvetlen pozitív hatással járhat az irodalomkutatás a gyógyításra, vagy hogyan hasznosulhatnak később az orvosok, medikusok számára tartott információs tréningek. Mert „ahol van könyvtár, abban a kórházban kiemelkedőbb tudományos élet zajlik”.⁴⁹

⁴⁸ Ezek kritikáját lásd: DAVENPORT, Thomas H. – PRUSAK, Laurence: i. m. 221–224. p.

⁴⁹ VIZVÁRI Dóra: A GYEMSZI fenntartása alatt álló kórházak/intézetek szakirodalmi ismereteinek, igényeinek, helyzetének felmérése. = Orvosi Könyvtárak, 11. évf. 2014. 4. sz. 26. p. http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_4szam.pdf

3. Kelet-közép-európai szakkönyvtári kitekintés

3.1. Németország

A megközelítőleg 11500 könyvtárral rendelkező Németországban az információellátás négy szintjét szervezték meg. A speciális igényeket a két felső hivatott kielégíteni. A könyvtári rendszer csúcsán a Német Nemzeti Könyvtár található, amely lipcei és frankfurti elődintézményeinek 2006-ban történt összeolvadásával és a berlini zenei archívum csatlakozásával nyerte el jelenlegi formáját. A müncheni Bajor Állami Könyvtár (Bayerische Staatsbibliothek) elsősorban a német, a francia és az olasz nyelvterületek, továbbá Dél-, Délkelet- és Kelet-Európa történetére és irodalmára, a klasszika-filológia, a bizantinológia, a zene-, a könyvtár- és információtudomány, valamint a könyvtörténet szakirodalmának gyűjtésére szakosodott. Keleti gyűjteményével, ős- és XVI. századi nyomtatványaiával, valamint hatvanezer kurrens folyóiratcímével a világ legfontosabb tudásközpontjai közé tartozik. Digitalizált bavarikáit és Bajorországgal kapcsolatos adatgyűjteményeit a *Bayerische Landesbibliothek Online* portálon szolgáltatja. A Berlini Állami Könyvtár (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz) fenntartója a Porosz Kulturális Örökségi Alap (Stiftung Preußischer Kulturbesitz). Az intézmény jelentős különgyűjteménnyel büszkélkedhet a jogtudomány, a kelet- és délkelet-ázsiai tanulmányok és a szlavisztika területéről, valamint kéziratokból, kottákból, külföldi napilapokból és parlamenti dokumentumokból.⁵⁰

A tudományos információs rendszer országos jelentőségű szereplője még három kiemelt szakkönyvtár. A hannoveri Műszaki Információs Könyvtár (Technische Informationsbibliothek, TIB) a műszaki és a természettudományos irodalom, a kutatási és a konferenciabeszámolók, a szabványok és a szabadalmak gyűjtése mellett a kelet-ázsiai és a kelet-európai vonatkozású műveket is beszerzi. A TIB a digitális formában közzétett kutatási eredményeket regisztráló DOI (digital object identifier) „atyja” volt 2005-ben, négy évvel később pedig a DataCite nevű nemzetközi DOI-regisztrációs konzorcium alapítói közé tartozott. A gyógyszerészeti, az egészség- és a táplálkozástudományi, a környezetvédelmi és az agrárinformációra szakosodott Német Központi Orvosi Könyvtár – Leibniz Élettudományi Információs Központ (Deutsche Zentralbibliothek für Medizin – Leibniz Informationszentrum Lebenswissenschaften, ZB MED) Kölnben és Bonnban székel. Az említetteken kívül a WHO

⁵⁰ GRIEBEL, Rolf: Bayerische Staatsbibliothek. In: Handbuch Bibliothek... 366–369. p.; LUX, Claudia: i. m. 174–176. p.; SCHNEIDER-KEMPF, Barbara: Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz. In: Handbuch Bibliothek... 369–372. p.

(World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet) dokumentációs központja és a FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations, Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Világszervezet) letéti könyvtára. Portálja, az open access elvén működő *German Medical Science* tizenöt tudományos folyóirat és évente harminc konferenciakiadvány mellett a Német Gyógyszerészeti Dokumentációs és Információs Intézet jelentéseit is közzéteszi. A Kielben és Hamburgban megtalálható Német Központi Közgazdaságtudományi Könyvtár – Német Gazdasági Információs Központ (Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften – Leibniz Informationszentrum Wirtschaft, ZBW) a német és az angol nyelvű szakirodalom mellett kiemelt figyelmet fordít az EU (Európai Unió), az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) és szakosított intézményei, az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet), a WTO (World Trade Organization, Kereskedelmi Világszervezet), a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank, illetve az üzleti iskolák és a közgazdasági kutatóintézetek kiadványaira. A ZBW *Intereconomics* címmel angol nyelvű gazdaságpolitikai szakfolyóiratot ad ki, illetve *EconStor* néven nyílt hozzáférésű repozitóriumot üzemeltet.

A három német központi szakkönyvtár 2009 óta Goportis néven tudományos információs hálózatba tömörül, amelynek célja tudásterületeik világszerte keletkezett legkorszerűbb és legátfogóbb információforrásainak felkutatása és beszerzése, új kutatási módszerek kidolgozása, a tudomány érdekeinek képviselője és a tudománypolitikai döntéshozatal támogatása, valamint Németország rangjának erősítése a nemzetközi tudományos életben. Az együttműködés keretében tudományos keresők (a TIB *GetInf*ója, a ZB MED *MEDPILOT*-ja és *GREENPILOT*-ja, valamint a ZBW-féle *EconBiz*) egymás adatbázisait is elérik.

Az egyes tudományterületek kijelölt gyűjtőkönyvtárainak külföldi szakirodalmi gyarapítási keretét felerészben a Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) fedezi. A gyűjtemény fenntartásának és a dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésének költségei az egyes intézményeket terhelik. A szakterületi gyűjteményekhez a – szintén a DFG támogatásával kifejlesztett – *Webis* portálon keresztül juthatnak el az érdeklődők.⁵¹

Az információellátás harmadik szintjén elhelyezkedő kisebb – kormányzati, jogi, orvosi és múzeumi – szakkönyvtárak száma körülbelül ezerre, az egyháziakat és az egyesületieket is tekintve kétezer-hétszázra tehető. Bár a köz- és a felsőoktatási könyvtáraknál sokkal szűkebb közönséget érnek el, újszerű információs szolgáltatásaikkal nagyon fontos

⁵¹ LINDSTÄDT, Birte: Die Zentralen Fachbibliotheken in Deutschland. In: Handbuch Bibliothek... 378–381. p.; LUX, Claudia: i. m. 176–177. p.

szerepet játszanak a német könyvtári életben. Az olyan kiterjedt kutatóintézeti hálózatok, mint a Max Planck vagy a Fraunhofer, modern és bőkezűen finanszírozott könyvtárakat üzemeltetnek.⁵²

3.2. Románia

A 2012-es adatok szerint Románia húszmilliós lakosságára 11309 könyvtár jutott. (A rendszerváltáskor ez a szám megközelítette a 17000-et.) A vonatkozó törvény ellenére a három nemzeti, a kilencvenhét felsőoktatási, a 7938 iskolai, a 607 szak- és a 2663 közkönyvtár tevékenysége valójában nincs összehangolva.⁵³

Romániában a nemzeti könyvtárak rendszere – Magyarországhoz hasonlóan – a fővárosban koncentrálódik: a Román Nemzeti Könyvtáron kívül mindkét országos szakkönyvtár központja Bukarestben található. Az 1867-ben alapított Román Akadémiai Könyvtár 12 millió könyvtári egységet (a könyveken és a folyóiratokon kívül kéziratokat, levelezéseket, fényképeket, levéltári iratokat, térképeket és audiovizuális dokumentumokat) őriz, és fiálét működtet Iași-ban, Kolozsvárott és Temesváron. Mindenekelőtt az akadémikusok munkásságát dokumentálja és a hatvan akadémiai kutatóközpont és -intézet tudományos tevékenységét segíti, de részt vesz a retrospektív nemzeti bibliográfia szerkesztésében, a Bukaresti Városi Könyvtárral közös nagyszabású digitalizációs projektben, továbbá saját kiadót is üzemeltet. Külsős kutatók csak egyes projektek idejére vehetik igénybe szolgáltatásait, a szélesebb közönség egyáltalán nem. Az 1845 óta működő Országos Hadtudományi Könyvtár a Honvédelmi Minisztérium alá tartozik. Gyűjteménye kétszázezer könyvet, folyóiratot és térképet számlál a hadtudomány és a hadtörténelem témakörében. A könyvtárat kizárólag katonák használhatják, és internetes honlapja sincs.⁵⁴

A kisebb szakkönyvtárak számában a vállalatok és a kutatóintézetek tömeges eltűnése miatt óriási visszaesés volt tapasztalható az elmúlt évtizedekben: míg 1990-ben 2128 dokumentációs központ és szakkönyvtár működött Romániában, 2000-ben már csak 1052, 2005-ben pedig mindössze 589. (Mint fentebb láttuk, ez az érték nagyjából stabilizálódott az elmúlt

⁵² LUX, Claudia: i. m. 177–178. p.; SYRÉ, Ludger – SEEFELDT, Jürgen: Les bibliothèques en Allemagne. In: Les bibliothèques en Europe. Organisation, projets, perspectives. Szerk.: BLIN, Frédéric. Paris, Éditions du Cercle de la Librairie, 2013. (Collection Bibliothèques) 231., 238. p.

⁵³ ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: Regime Change in Romania: A Quarter-Century Impact on Libraries. = Library Trends, 63. évf. 2014. 4. sz. 813–814. p.

⁵⁴ ANGHELESCU, Hermina: Les bibliothèques en Roumanie. In: Les bibliothèques en Europe... 99–102. p.; ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 828–829. p.

évtizedben.) Míg – Amerikával és Nyugat-Európával ellentétben – a magánszektor és a civil-szféra fenntartóként jóformán ismeretlen, az állami intézmények és a kormányhivatalok (a köztelevízió és a közzsugárzás, a parlament, a képviselőház, a szenátus, a legfelsőbb bíróság, a nemzeti színház, a nemzeti opera, a nemzeti levéltár, a szabadalmi hivatal, a minisztériumok és a múzeumok) mind működtetnek szakkönyvtárat. Szintén jelentősnek mondhatók a számos ritka könyvet, ősnymtatványt és kéziratot őrző egyházi gyűjtemények.⁵⁵

A speciális gyűjtemények közé tartoznak a pedagógiai könyvtárak, amelyekből az Oktatási Minisztérium tart fenn egyet-egyét az ország negyvenegy megyéjében és Bukarest törvényhatósági jogú városban. Ezek kizárólag az adott megyében dolgozó tanárok számára nyújtanak szolgáltatásokat, de általánosan elmondható, hogy gyűjteményük avítt, anyagukat csak cédulakatalógusban lehet visszakeresni, multimédiás és egyéb modern oktatássegítő szoftvereket alig találni bennük. Tevékenységüket sokáig az 1880-ban életre hívott és 1992-ben nemzeti könyvtárrá emelt Országos Pedagógiai Könyvtár felügyelte, amelynek másik fő feladata a szakterület retrospektív nemzeti bibliográfiájának fejlesztése volt. Ez a félmillió könyvet és folyóiratot őrző intézmény azonban a rendszerváltást követően egyáltalán nem tudott lépést tartani a korrallal, még online katalógussal és honlappal sem rendelkezett. 2014 januárjával elvesztette önállóságát, és azóta a bukaresti egyetemi könyvtár fiókinstitúciónaként működik.⁵⁶

Még szomorúbban alakult a Nemzeti Információs és Dokumentációs Intézet (Institutul Național de Informare și Documentare) szintén országos jelentőségű gyűjteményének sorsa. Az intézet újjászervezésekor és addigi székházából történő kiköltöztetésekor ugyanis könyvtárát átszállították egy távoli raktárba, az álláshelyeket pedig átcsoportosították a bukaresti egyetemi könyvtárhoz.⁵⁷

3.3. Kelet-Közép-Európa más országai

A gazdasági átalakulás és a privatizáció Kelet-Közép-Európa valamennyi államában megrengette a szakkönyvtári rendszert. A hazánkkal nagyságrendileg azonos területű és lélekszámú Csehországban például 1991 és 1997 között 653-ról 158-ra, azaz kevesebb mint egynegyedére csökkent a tudományos, műszaki és gazdasági szakkönyvtárak száma. Az 1993-tól 2012-ig eltelt húsz év alatt az orvosi könyvtárak 60%-a megszűnt, míg az orvosi könyvtárosok létszá-

⁵⁵ ANGHELESCU, Hermina: i. m. 106–107. p.; ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 826–827. p.

⁵⁶ ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 825–826. p.

⁵⁷ ANGHELESCU, Hermina G. B. – CHIABURU, Elena: i. m. 827. p.

mában 88%-os zuhanás következett be.⁵⁸ Horvátországban a kommunizmus évtizedeiben oktatási és kutatási feladatokat egyaránt ellátták a szakkönyvtárak, 1990 után azonban rengeteg megszűnt közülük. (Pontos statisztikai adat nincs a számukról.)⁵⁹ Macedóniában a függetlenség 1991-es kikiáltása után az újonnan létrejött állami és magánegyetemek sorra hozták létre az új könyvtárakat, eközben azonban a vállalati szférában tömegesen zártak be a szakkönyvtárak.⁶⁰

A volt szovjet tagköztársaságok szakkönyvtári szisztémája ma is az 1990 előtti struktúrán alapul. A Szovjetunióban a Leninről elnevezett moszkvai nemzeti könyvtárat az országos szakkönyvtárak egész sora követte a hierarchiában: önálló intézményt hoztak létre a természet- és a mérnöki tudomány, az idegen nyelvű irodalom, a történelem, az orvostudomány, a gyermekirodalom, az ifjúsági irodalom és több más tudásterület számára. Ezenfelül minden tagállamnak és kisebb régióknak megvoltak a maga általános tudományos könyvtárai. Napjaink Oroszországában a kilenc országos szakkönyvtár a három nemzeti könyvtártól függetlenül, különböző minisztériumok joghatósága alatt működik. Ezekon kívül három nagy akadémiai kutatókönyvtár és számos felsőoktatási könyvtár áll a tudomány szolgálatában.⁶¹

Moldovában a felsőoktatási szférán kívül két nagyobb szakkönyvtár üzemel. A Moldovai Tudományos Akadémia Központi Tudományos Könyvtárát 1928-ban alapították azzal a küldetéssel, hogy támogassa az alap- és az alkalmazott kutatások információs igényeit. Az akadémia kebelében működő Nemzeti Közgazdaságtudományi Intézet Műszaki Tudományos Könyvtára (Biblioteca Republicană Tehnico-Științifică) az ország tizenöt műszaki szakkönyvtárának módszertani központja. Ezek együttesen 14 millió dokumentumot őriznek. A tizenhét orvosi és a tizenhét mezőgazdasági szakkönyvtár mind valamelyik felsőoktatási intézményhez tartozik.⁶²

⁵⁸ RICHTER, Vít: The Development of Czech Libraries, 1990–2013. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 2. sz. 162–163. p.

⁵⁹ JELUSIC, Srećko – STRICEVIC, Ivanka – BADURINA, Boris: Technology Based Services in Croatian Libraries: Developments, Challenges and Perspective. In: *Libraries in the Early...* 144–145. p.

⁶⁰ KOSTOSKA, Viktorija – GJALEVSKA, Zhaklina – NIKODINOVSKA, Elena – SHAMBEVSKA, Magdica – JAKOVLESKA-SPIROVSKA, Zorica: Libraries and Librarianship in the Republic of Macedonia. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 2. sz. 268. p.

⁶¹ ZVEREVICH, Victor: Developing the Library Network in Postcommunist Russia: Trends, Issues, and Perspectives. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 2. sz. 146., 151. p.

⁶² ANGHELESCU, Hermina G. B. – BEJAN, Eugenia: Libraries in Moldova: The Road to Renewal in Hard Economic Times. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 4. sz. 805. p.

A balti államok kiterjedt szakkönyvtári rendszert örökölték a szovjet időkből. Litvániában öt, a gyűjtőkörének megfelelő kötelezpéldány-joggal felruházott, hálózatot üzemeltető országos szakkönyvtár, a Vakok Litvániai Könyvtára, a Litván Orvosi Könyvtár, a Litván Tudományos Akadémia Könyvtára, Litvánia Műszaki Könyvtára és a Vilniusi Egyetem Könyvtára mellett tizenhat múzeumi könyvtár, négy egyéb kulturális intézeti könyvtár, valamint nagyszámú kormányzati, vállalati és kórházi gyűjtemény vesz részt a szakkönyvtári ellátásban.⁶³ A jóval kisebb területű Észtországban összesen ötven intézmény, a nemzeti könyvtár, tizenkilenc felsőoktatási könyvtár és harminc kormányzati, egészségügyi, intézeti, társulati, vállalati és kulturális intézményi könyvtár tartozik ebbe a körbe.⁶⁴ Lettország harmincnyelc szakkönyvtára közül az igazságügyi minisztérium fennhatósága alatt álló, országos szakkönyvtári rangú Műszaki Szabadalmi Könyvtár (Patentu tehinskā bibliotēka) a legnagyobb a maga több mint 26 millió egységet számláló állományával. Ez az egyedülálló gyűjtemény 1790-ig visszamenően a világ minden tájáról őriz szabadalmi dokumentumokat. A könyvtár munkatársai szakirodalmi adatbázist építenek az ipari és a szellemi tulajdonjoggal, valamint a hazájuk ipartörténetével foglalkozó információforrásokból.⁶⁵

⁶³ MACEVIČIŪTĒ, Elena: The Library Sector in Lithuania at the Beginning of the Twenty-first Century. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 2. sz. 257., 263–264. p.

⁶⁴ LEPIK, Aira: An Ongoing Process of Modernization: Libraries and Librarianship in Estonia. = *Library Trends*, 63. évf. 2014. 2. sz. 185–187., 189. p.

⁶⁵ LEPIK, Aira – MACEVICIUTE, Elena – PAKALNA, Daina: Les bibliothèques dans les pays baltes. In: *Les bibliothèques en Europe...* 168. p.

4. A magyar szakkönyvtári rendszer

A magyar szakkönyvtári rendszer igen nagy változatosságot mutat. Az országos feladatkörű intézmények mellett a vállalati, az alapítványi, a hivatali, a kutatóintézeti, az egyházi és – egyes csoportosítások szerint⁶⁶ – a szakszervezeti könyvtárak tartoznak a szakkönyvtárak körébe. (Főleg a régebbi szakirodalomban a kórházi könyvtárakat a közművelődési intézmények közé osztották be.)⁶⁷ Ahogyan arról már a bevezetésben szóltam, az ellátott feladatok szempontjából az egyetemi könyvtárak is szakkönyvtárnak tekinthetők.⁶⁸

4.1. A magyar szakkönyvtárak a kezdetektől napjainkig

Hazánkban igen lassan indult meg a szakkönyvtárak fejlődése. A XVIII. századi szerény kezdetet a selmeci bányászati akadémia könyvtárának 1735-ös és a szenci Collegium Oeconomicum könyvtárának 1763-as megalapítása, majd a szarvasi és a keszthelyi mezőgazdasági gyűjtemény kialakítása jelentette. A XVIII–XIX. század fordulóján jelentek meg az első művészeti és kisebb tanszéki könyvtárak. A Magyar Tudós Társaság 1826-ban, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1837-ben, az Országos Magyar Iparegyesület 1842-ben, a Természettudományi Társaság 1841-ben, az orvosegyesület 1842-ben alapított könyvtárat. A szabadságharcot követően elsőként a kereskedelmi és iparkamarák szerveztek nagyobb számban szakkönyvtárakat: 1850-ben Sopronban és Temesváron, 1851-ben Pesten és Kolozsvárott, 1852-ben Brassóban és Fiumében. Új lendületet vett a felsőoktatási könyvtárak alapítása is. 1850-ben került sor a József Ipartanoda, 1860-ban a Vincellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézet bibliotékájának létrehozására.⁶⁹

⁶⁶ ÁTS József – DEÁK Nóra – KISZL Péter – VARGA Klára: Development of Libraries in Hungary. In: Libraries in the Early... 189. p.

⁶⁷ SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: i. m. 57. p.

⁶⁸ DUDÁS Anikó – GUITMAN Barnabás: Könyvtárinformatika – bölcsészettudományok, társadalomtudományok. Egyetemi jegyzet. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2011. 78. p. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/dudas_aniko-guitman_barnabas-konyvtarinformatika_bolcseszettarsadalomtudomany%281%29.pdf; VARGA Katalin: i. m. 118., 119–120. p.

⁶⁹ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp., Gondolat, 1987. 180–193. p.; VARGA Katalin: i. m. 112. p.

A dualizmus idején a szakkönyvtárak „rendkívül megszorodtak nálunk is, mint mindenütt, s szaporodásuk és növekedésük beláthatatlan” volt.⁷⁰ Ennek magyarázata az egyes tudományágak elképesztő fejlődésében, illetve az újonnan létrejött hivatalok, kulturális és tudományos intézetek, egyesületek és egyéb intézmények nagy számában keresendő. A hatóságok közül a minisztériumok, a bíróságok és a postaigazgatóságok is tekintélyes, de általában zárt könyvtárakat tartottak fenn. Az 1867-ben alapított statisztikai szakkönyvtár 1897-ben nyilvánossá vált, az 1870-ben alapított Országgyűlési Könyvtár (OGYK) azonban a korszakban szinte kizárólag a képviselők előtt állt nyitva. Az I. világháború kezdetéig 351 múzeumot alapítottak, köztük a nagyobb városokéit több ezer kötetes könyvtárral. A legjelentősebbeket a Magyar Nemzeti Múzeum (ásvány- és őslénytárának könyvtára tizenhatezer, állattáráé huszonhatezer, növénytaráé tizenkétezer, érem- és régiségtáráé szintén tizenkétezer, néprajzi osztályáé pedig ötezer kötetet számlált), az 1871-ben Országos Képtár néven született Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, az 1877-ben létrejött Országos Tanszermúzeum, az 1883-ban megalapított Technológiai Iparmúzeum és az 1896-ban megnyitott Mezőgazdasági Múzeum tartotta fenn. A tudományos intézetek gyűjteményei közül kiemelkedett az 1868-ban alakult Földtani Intézeté, az 1870-től üzemelt Meteorológiai és Földmágnassági Intézeté és az 1881-ben létrejött Kémiai Intézeté. Jelentős könyvtárat működtetett a Magyar Földrajzi Társaság, a Magyar Mérnök- és Építészegylet és több más egyesület is.⁷¹

A két világháború között a közigazgatási és a tudományos szakkönyvtárak gyűjteményei zavartalanul és nagy iramban fejlődtek, még ha a feldolgozási munkák hagytak is kívánivalót maguk után. 1929-ben nemzeti gyűjtőkörű intézménnyé emelték a statisztikai hivatal könyvtárát, amely már 1897 óta kötelezpéldány-joggal rendelkezett. 1922-ben az OGYK is kötelezpéldány-jogot kapott.⁷²

A II. világháború utáni évtizedek hazai könyvtárügyét erőteljesen meghatározta a – fentebb már vázolt – szovjet modell. 1948 tavaszán megindult a magyar kulturális intézményrendszer szovjetizálása.⁷³ Ekkoriban született meg a döntés a társadalmi szervezetek, tudományos társaságok megszüntetéséről, vagyonának elkobzásáról is, de a végrehajtás az 1949-es évre maradt. Az egyesületek könyvtárait felszámolták, köteteiket bezúzták, beolvasztották egy

⁷⁰ FERENCZI Zoltán: A könyvtáratan alapvonalai. Bp., Athenaeum, 1903. 132. p.
<http://digitalia.lib.pte.hu/?p=3146>

⁷¹ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESEY Miklós: i. m. 246–251. p.

⁷² CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESEY Miklós: i. m. 381–385. p.

⁷³ Ennek folyamatát részletesen tárgyalja legújabbán KALMÁR Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990. Bp., Osiris, 2014. 55–69. p.

közművelődési könyvtár állományába, vagy az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) könyvelosztó osztályának gondjára bízták. Az akadémián kívüli, állami támogatást élvezett kutatóhelyek és bibliotékák jobbra a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) kutatóintézeti hálózatának részeivé lettek.⁷⁴

A 4118/1949. (VI. 29.) Korm. számú kormányrendelet előírta az Országos Dokumentációs Központ és további öt szakterületi dokumentációs központ létrehozását. (Ezek közül végül csak négy megalapítására került sor.) Az országos központ feladata volt utóbbiak megszervezése, dokumentációs tevékenységük irányítása és ellenőrzése, módszereik és eszközeik egységesítése, valamint az országos nyilvántartások vezetése. 1949 szeptemberében kezdte meg működését a Műszaki, a Mezőgazdasági, az Orvostudományi és a Közgazdasági Dokumentációs Központ. Ezek – rövid önálló létük alatt – országos szinten koordinálták a szakterületükön folyt dokumentációs tevékenységet; szakfordításokat, bibliográfiákat és szakirodalmi szemléket készítettek. Néhány éven belül fuzionáltak valamely szakterületi könyvtárral. Hasonló sorsra jutottak az egyéb dokumentációs központok is, amelyek az 1950-es, 1960-as években sorra beolvadtak az MTA azonos profilú kutatóintézeteibe.⁷⁵

A szakkönyvtárügyet érintő következő fontosabb dokumentum a 164/1958. (M. K. 15.) M. M. számú művelődésügyi miniszteri rendelet, az 1956-os közművelődési törvény egyik kiegészítő jogszabálya volt. Ez előírta, hogy általános gyűjtőkörű, országos jellegű tudományos könyvtárak csak az egész ország tudományos életét befolyásoló intézmény mellett működhetnek. Ennek értelmében öt könyvtár, az MTA-é és a négy tudományegyetemé kapta meg ezt a címet. A rendelet az országos jellegű tudományos szakkönyvtárak számára előírta egy-egy nagyobb tudományterület teljes magyar és válogatott külföldi szakirodalmának, míg a tudományági szakkönyvtárak számára valamely szűkebb szakterület irodalmának nem feltétlenül teljességre törekvő gyűjtését. Összesen százhusz intézmény kapott országos feladatkört, és hat koordinációs központ (az Állami Gorkij Könyvtár, a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Információs Központja, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár [OMIKK], az Országos Orvostudományi Információs Központ és Könyvtár, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum [OPKM], valamint az OSZK) látta el a rokon feladatkörű hálózatok felügyeletét.⁷⁶

⁷⁴ VOIT Krisztina: i. m. 45–47.

⁷⁵ KÉGLI Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok. = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 3. sz. 445–446., 449–453. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00072/pdf/kf_00143_2009_03_445-457.pdf

⁷⁶ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: i. m. 447–449. p.

Az 1950-es évek második felében megindult az akadémiai kutatóintézeti könyvtárak hálózatba szervezése. 1985-ben ötven, zömmel természettudományi gyűjtőkörű könyvtárban összesen százhatvannégy könyvtáros dolgozott. A múzeumi könyvtárak száma ugyanekkor ötvenhatra rúgott, de ezek közül csak a Szépművészeti Múzeumé volt nyilvános. A huszonnégy tagintézményből álló levéltári könyvtári hálózat felügyeletét a Magyar Országos Levéltár Központi Könyvtára látta el. A műszaki felsőoktatási intézmények és az egyéb műszaki könyvtárak hálózati központja az Országos Műszaki Könyvtár (1982-től OMIKK) volt, amely az ipari termelés, valamint a műszaki kutatás és fejlesztés irodalmát gyűjtötte, és 1950-től gondozta a szabadalmi tárat is. A vállalati és intézeti könyvtárak száma az 1950-es évek elején ugrásszerű növekedésnek indult, 1953-ban már 1052-t tartottak nyilván. Jellemzően kis állományokat kezeltek, de néhány évtized alatt több tízezer kötetes gyűjtemények is létrejöttek. Ezekben az intézményekben komoly dokumentációs munka folyt, és módszertani felmérésekkel is segítették minisztériumaikat. Az agrártudományi hálózathoz harminckét (köztük hét felsőoktatási) könyvtár tartozott. Az orvosi könyvtárak hálózatba szervezését 1956-ban kezdték meg. Számuk folyamatosan ingadozott az 1990 előtti évtizedekben; az 1971-es 357-ből 1985-re körülbelül kétszáz maradt. Bár ezekben már rendszeres gyarapítási tevékenységet végeztek, a legtöbb helyen nem tudtak kapcsolódni a nemzetközi adatbázisokhoz, így az idegen nyelvű szakirodalmi ellátottság terén mindvégig mutatkoztak hiányosságok. Szintén hálózatba tömörült a Magyar Néphadsereg öt felsőoktatási és tizenkét szakkönyvtára a Hadtudományi Könyvtár irányítása alatt. Az ország egyetlen nyilvános honvédségi könyvtárában irodalomkutatást, sajtófigyelést, ajánlóbibliográfia-szerkesztést és gyorstájékoztatót egyaránt végeztek. Elvileg a testnevelési és sporttudományi könyvtáraknak is hálózatot kellett volna alkotniuk, ilyenek azonban a Testnevelési Főiskolán kívül máshol nem voltak. Három nagy intézmény, az OGYK, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Központ, valamint a közgazdaságtudományi egyetem könyvtára nem tartozott egyetlen hálózathoz sem. A korszak jellegzetes szakkönyvtárai voltak az állampárt által létrehozott intézmények, a Párttörténeti Intézet és a Politikai Főiskola könyvtárai.⁷⁷

Ez az első látásra is „túlhuzalozott”, az együttműködésre mégis csak korlátozottan képes, egyszersmind mérhetetlenül alulfinanszírozott rendszer a piacgazdaság körülményei között egyszerűen fenntarthatatlanná vált.⁷⁸ Míg a számítógépesítés hőskorában a legjobban tel-

⁷⁷ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: i. m. 454–456., 459–474. p.

⁷⁸ NÉMETH Márton: Hungarian Libraries and Librarianship, 1990–2013: An Overview. = Library Trends, 63. évf. 2014. 2. sz. 213. p.; SKALICZKI Judit: A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig. Bp., Könyvtári Intézet, 2011. (Továbbképzés felsőfokon) 15. p.

jesítő dokumentációs központok és nagyobb szakkönyvtárak a korszerű információfeldolgozó és -kereső technológiák úttörőiként léptek fel, előnyüket fokozatosan elvesztették a felsőoktatási könyvtárakkal szemben.⁷⁹ Horváth Tibor egyebek mellett az elavult tudományfelosztáson alapuló gyűjtőköri anomáliákat, a mindent eluraló és az intézményrendszer természetes fejlődését gátló hálózati eszmét, valamint az avított központi szolgáltatásokat nevezte meg a szakkönyvtárügy problémáinak okozóiként.⁸⁰ A rendszerváltás éveiben többen is leírták, hogy csak azok az intézmények fogják túlélni a viharos változásokat, amelyek képessé válnak arra, hogy fenntartójuknak valódi hasznot hajtsanak, és a maguk területén az információs ipar résztvevőivé legyenek. Nem mellesleg: ekkor hívták fel a figyelmet arra is, hogy a magán-szféra – az „információs ügynökök” képében – hamarosan megjelenik az addig a könyvtárak és a dokumentációs központok által uralt területeken.⁸¹

Kelet-Közép-Európa más országaihoz hasonlóan a rendszerváltás óta eltelt negyed században Magyarországon is drámai visszaesés következett be a szakkönyvtárak számában. Ahogyan az 1. táblázat adatai mutatják, 1990 és 2014 között 3171-ről 785-re csökkent a szolgáltató helyek száma, amit elsősorban a szakszervezeti és a vállalati könyvtárak sorozatos megszűnése eredményezett.⁸²

1. táblázat: A magyarországi szakkönyvtárak fontosabb adatai 1990–2014

Év	Nemzeti és országos szakkönyvtárak			Egyéb szak- és munkahelyi könyvtárak		
	Intézmények (szolgáltató helyek) száma	Beiratkozott olvasó, ezer	Kölcsönzött könyvtári egység, ezer	Intézmények (szolgáltató helyek) száma	Beiratkozott olvasó, ezer	Kölcsönzött könyvtári egység, ezer
1990	121	203	8 505	3 171	370	6 709
1991	2 577	301	5 764

⁷⁹ ÁTS József – DEÁK Nóra – KISZL Péter – VARGA Klára: i. m. 190., 197. p.

⁸⁰ HORVÁTH Tibor: i. m. 473–475. p.

⁸¹ PAPP István: A vállalati szakkönyvtárakról – alak- és funkcióváltások küszöbén. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. 478., 480. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3153&issue_id=396; RÓZSA György: Magyar kutatókönyvtárak: hozzájárulásuk az európai kultúrához és kulturális örökséghez. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 10. sz. 434. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3225&issue_id=415; VAJDA Erik: A szakkönyvtárak jövőjéről. Prognosztikai elmélkedések a jelen kényszer-béklyóiban vergődve és a jelenben kialakult lehetőségekre építve. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. 487. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3154&issue_id=396

⁸² ÁTS József – DEÁK Nóra – KISZL Péter – VARGA Klára: i. m. 189–190. p.

1992	1 978	228	4 851
1993	1 470	184	4 026
1994	1 004	156	3 426
1995	820	138	2 944
2000	27	84	302	1 201	425	6 565
2005	17	88	203	1 591	714	7 742
2010	13	56	833	903	738	5 706
2011	13	51	784	901	758	5 341
2012	13	66	1 098	900	727	4 790
2013	12	67	911	880	721	4 356
2014	13	63	847	785	752	4 444

Forrás: KSH (http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zkz002a.html)

2000 és 2010 között a főfoglalkozású könyvtárosok száma (teljes munkaidőre átszámítva) országosan 5%-kal, 5979 főről 5684-re csökkent. Elmondható, hogy az évtized nagy vesztesei ebből a szempontból a szakkönyvtárak voltak: a nemzeti és az országos szakkönyvtárak könyvtárosainak összesített létszáma 2001 és 2010 között 741-ről 639 főre csökkent, ami több mint 14%-os visszaesést jelent. Az egyéb szak- és munkahelyi könyvtárak létszámában a 2000-es 2358 főhöz képest 2010-re közel 23,5%-os csökkenés következett be, ekkor már csak 1806-an dolgoztak ezekben az intézményekben.⁸³

4.2. A szakkönyvtárak 2014-es statisztikai adatai

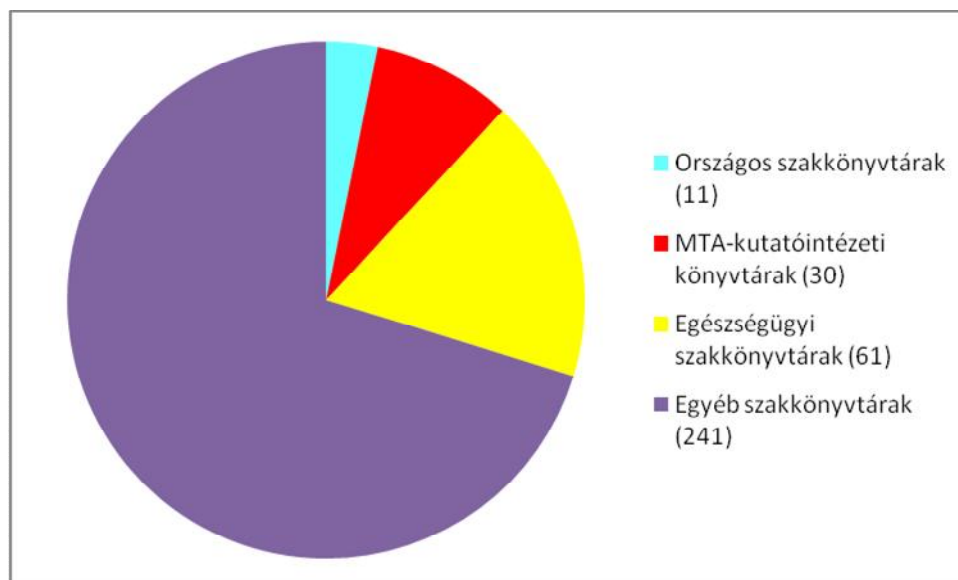
Az Emberi Erőforrások Minisztériuma (Emmi) publikus aggregátorán alapuló statisztika szerint hazánkban tavalyelőtt a felsőoktatási könyvtárakkal és a nemzeti könyvtárral együtt 553, ezeket nem számítva 365 szakkönyvtár szolgáltatott adatot. Ezek közel fele, 179 bibliotéka, míg az országos szakkönyvtárak mindegyike a fővárosban található. 2014-ben 343 szakkönyvtár működött Magyarországon, tizenkilenc szüneteltette tevékenységét az adatfelvétel idején, míg három időközben megszűnt.⁸⁴

⁸³ Kultúrstatistikai adattár, 2000–2010. Szerk.: BÁRDOSI Mónika – IVÁNNÉ MÓD Ágnes – LAKATOS Gyuláné. Bp., KSH, 2011. 39. p. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulturstat_adattar_2010.pdf

⁸⁴ SOMOGYI József: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2014. Bp., Könyvtári Intézet, 2015. <http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/stat14.xls>

1. ábra

A működő szakkönyvtárak megoszlása 2014-ben

Forrás: saját szerkesztés A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2014

(<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/stat14.xls>) alapján

Az 1. ábra a hivatalos könyvtári statisztika alapján az országos szakkönyvtárak mellett külön sorban szerepelteti az orvosi és az MTA-kutatóintézeti könyvtárakat. A tortából azonban a legnagyobb részt az úgynevezett „egyéb szakkönyvtárak” képviselik. Ez az „egyéb” – amint azt később látni fogjuk – nagyon gazdag világot takar.

4.3. Az országos szakkönyvtárak

Az 1997. évi CXL., a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény V. fejezete a tudományos és szakkönyvtári ellátást az OSZK, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára, az országos szakkönyvtárak, az állami egyetemek könyvtárai, valamint a nyilvános könyvtári ellátást vállaló egyéb szak- és felsőoktatási könyvtárak kötelezettségéül írja elő.

Az országos szakkönyvtárak alap- és kiemelt feladatait az Emmi 30/2014. (IV. 10.) rendelete szabályozza. Ennek értelmében részt kell venniük a szakterületi információellátás szervezésében, az elektronikus információszolgáltatás biztosításában, segítséget nyújtanak a kutatóknak a nyílt hozzáférés követelményeinek való megfeleléshez, elősegítik az információ-megosztás kultúrájának elterjedését, a tudományos információk (publikációk és adatok) tárolására és megosztására alkalmas, hazai és európai interoperábilis elektronikus infrastruktúra fejlesztését, valamint részt vesznek a hazai tudományos tevékenység eredményeinek elektronikus formában történő hozzáférhetővé tételében. A jogszabály előírja továbbá a könyvtári

dokumentumok digitalizálását, az elektronikus másolatok és metaadataik megküldését a nemzeti könyvtárnak, a szakterületi elektronikus könyvtár létrehozását és gyarapítását, a nyílt hozzáférésű repozitóriumok országos infrastrukturális hálózatának kialakításában és üzemeltetésében, valamint a *Matarka* és az országos cikkadatbázis építésében való közreműködést, a kutatásfejlesztési és innovációs programokban, különféle hazai és nemzetközi tudományos együttműködésekben, a tudományos kutatás értékelésében és a bibliometriai vizsgálatokban való participációt, végül a közösségi szolgálatot teljesítő tanulók, a továbbképzésen vagy egyéb iskolarendszeren kívüli képzésen lévők, a tehetséggondozásban és a felzárkóztatásban részesülők mentorálását.⁸⁵

Az országos szakkönyvtárak körét a törvény harmadik számú melléklete nevesíti. Ezek – a névváltozások, összevonások utáni mai nevükön – a melléklet felsorolásának rendjében a következők: a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (BME OMIKK), az Állami Egészségügyi Ellátó Központ (ÁEEK) Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár, az MTA Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK), a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár (MMGMK) Agrártudományi Szakkönyvtár,* az OGYK, az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK), az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OFI OPKM), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK), a KSH Könyvtár, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (Manda) Könyvtára és a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM) Hadtörténeti Könyvtár. Bár nem szerepel a listán, az OSZK nemcsak nemzeti könyvtár, hanem országos szakkönyvtári funkciót is betölt a magyar irodalom, nyelvészet és történelem, valamint a könyv-, könyvtártörténet és könyvtártudomány kiemelt gyűjtőjeként.⁸⁶ Terjedelmi okokból most csak az „egyfunkciós” intézményeket ismertetem.

Az Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár az elmúlt évtizedekben több fenntartóváltást és névcserét élt át (a közelmúltban Országos Egészségügyi Információs Központ és Könyvtár, majd a 2013. évi CCXVII. törvény életbe lépéséig Országos Egészségpolitikai Szakkönyvtár volt a neve). Jelenleg a Gyógyszerészeti és Egészségügyi Minőség- és Szerve-

⁸⁵ Az emberi erőforrások minisztere 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelete az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól. 9. § (1)–(2). = Magyar Közlöny, 2014. 53. sz. 5351. p. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14053.pdf>

* Az egykori Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ (OMGK) az Országgyűlés 2015. március 31-ei ülésnapján elfogadott 2015. évi XXXVI. törvény értelmében 2015. július 1-jétől viseli ezt a nevet.

⁸⁶ DUDÁS Anikó – GUITMAN Barnabás: i. m. 78–79. p.; VARGA Katalin: i. m. 116–117. p.

zetfejlesztési Intézet (GYEMSZI) jogutódjaként felállított ÁEEK fennhatósága alatt működik.⁸⁷

Fő profilja az első évtizedekben kifejezetten az orvosi, az 1990-es évek végétől az egészségügyi, majd 2003 után az egészségpolitikai szakirodalom gyűjtése és feldolgozása volt. 2011 óta, amikor a GYEMSZI átvette az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézettől a könyvtár fenntartói feladatait, a hangsúly visszakерült az egészségtudományi területek (népegészségügy, egészségügyi szervezés, közgazdaságtan, menedzsment, informatika stb.) irodalmára. Az intézmény emellett 1987 óta a WHO letéti könyvtára, 1989 óta dokumentációs központja. 1992-ben alakította ki kábítószerügyi különgyűjteményét, amely azóta is folyamatosan gyarapodik hagyományos és elektronikus dokumentumokkal. Ennek kapcsán a könyvtár széles körű nemzetközi kapcsolatokat épített ki: 1999 és 2013 között részt vett a függőségek ellen küzdő európai könyvtárak és információs központok szövetsége (European Association of Libraries and Information Services on Addictions, ELISAD), majd ennek az amerikai szervezetbe történt beolvadása után az alkohollal, a dohányzással és a kábítószerekkel foglalkozó információs szakemberek társaságának (Substance Abuse Librarians and Information Specialists, SALIS) a tevékenységében. Néhány éve az EU egészségügyi dokumentumait is gyűjti és hozzáférhetővé teszi.

A könyvtár legfontosabb szakirodalmi információs tevékenysége 1957 óta a *Magyar Orvosi Bibliográfia* készítése, amely az OSZK-val kötött megállapodás értelmében a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* része. Ez körülbelül százhusz orvosi folyóirat teljes körű feldolgozására törekszik. Évente négy CD-ROM-on jelenik meg, illetve – az 1990. 1. számmal kezdődően – az interneten elérhető adatbázisban is kereshető. Szintén jelentős a magyar orvosi szakkönyvtárakban meglévő szakfolyóiratok, CD-ROM-ok, adatbázisok adatait feldolgozó lelőhelyjegyzék, amely 2006 óta elektronikus formában lát napvilágot. A könyvtár a lakosság számára 2008 óta *Függőségekről mindenkinek* címmel a dohányzással, az alkohol- és a kábítószerfogyasztással kapcsolatos szemlész oldalt üzemeltet.⁸⁸

Az 1826-ban alapított és 1831 óta működő MTA KIK 2013. január 1. óta viseli jelenlegi nevét. Az 1994. évi XL. törvényhez csatolt alapszabály meghatározása szerint „a tudományos ismeretek terjesztésének és a tudományos munka előmozdításának feladatát látja el, történeti szempontból is országos jelentőségű nyomtatott, kéziratoss, levéltári és egyéb infor-

⁸⁷ A könyvtár új honlapjának elérhetősége: <https://medinfo.aEEK.hu/>.

⁸⁸ PALOTAI Mária: GYEMSZI IRF Országos Egészségtudományi Szakkönyvtár: 60 év a tények tükrében. = Orvosi Könyvtárak, 10. évf. 2013. 4. sz. 8–14. p. http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2013_4szam.pdf

mációhordozókon található anyagot gondozó nemzeti intézmény”. Sokáig tudományos könyvtári funkciót töltött be, és minden tudományterület szakirodalmát gyűjtötte; ma az ókortudomány, a nyelv- és irodalomtudomány, az orientalisztika, a tudománytörténet és a külföldi tudományos akadémiák kiadványai tartoznak fő gyűjtőkörébe. Keleti gyűjteménye az orientalisztika világhírű kutatóhelye, kéziratára és levéltára a magyar tudomány- és művelődéstörténet-írás kiapadhatatlan forrása.⁸⁹

A könyvtár fő célja a 2013–2016-os stratégiai ciklusban „a kutatás-fejlesztés információs folyamatának támogatása könyvtári eszközökkel és módszerekkel, a könyvtáron belül éppen úgy, mint a könyvtár falain kívül; a valóságos térben éppen úgy, mint a virtuális térben”. 2012 óta országos közfeladatként gondozza a *Magyar Tudományos Művek Tárát* (az *MTMT*-t) és az EISZ (Elektronikus Információszolgáltatás) Nemzeti Programot.⁹⁰

Az *MTMT*-t 2009-ben hozta létre az MTA a magyar tudományos közösség által létrehozott tudományos tartalmak (publikációk, szabadalmak, alkotások) és az ezekre kapott hivatkozások nyilvántartása érdekében. Ennek révén mérhetővé válik a kutatók és a kutatóintézetek tudományos teljesítményének mérése. Az *MTMT*-t az MTA KIK ebből a célból létesített osztálya üzemelteti, de a rendszer működését, a szoftverfejlesztés irányait a tagintézmények képviselőiből álló programtanács szabályozza. Ennek tevékenységét segíti a bibliográfiai és az információtechnológiai szakbizottság, valamint a repozitóriumminősítő bizottság.⁹¹ Az *MTMT* és az azt működtető könyvtár súlyát minden bizonnyal tovább növeli az Országgyűlés által 2015. július 6-án elfogadott 2015. évi CXXXI. törvény, amelynek 6. §-a értelmében kötelező feltölteni az adatbázisba minden, a költségvetési szerveknél foglalkoztatottak által a munkaviszonyuk keretében létrehozott, illetve a költségvetés által finanszírozott kutatásból született publikáció adatait.⁹²

A 2010-ben elindult EISZ-program célja, hogy a nagy és igen drága, külföldi és hazai tudományos és közművelődési adatbázisok tartalmát forrásmegosztáson alapuló, konzorciális

⁸⁹ DUDÁS Anikó – GUITMAN Barnabás: i. m. 79–80. p.

⁹⁰ TÉGLÁSI Ágnes: Változás – változtatás – szervezeti innováció. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 4. sz. 148–153. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5770&issue_id=547

⁹¹ MAKARA B. Gábor – SERES József: A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) és az MTMT2. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 4. sz. 191–195. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5763&issue_id=547

⁹² 2015. évi CXXXI. törvény egyes, a felsőoktatás szabályozására vonatkozó törvények módosításáról. 6. § (1). = Magyar Közlöny, 2015. 102. sz. 17572. p. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK15102.pdf>

formában történő előfizetés útján biztosítsa az előfizető intézmények számára.⁹³ 2013-ban huszonkét, 2014-ben huszonöt, 2015-ben huszonnégy adatbázis elérhetőségét biztosította a könyvtár EISZ-titkársága, amely emellett egy hivatalos blogot is létrehozott a friss hírek és az adatbázis-használati statisztikák közzététele céljából.⁹⁴ A tudományos kiadók és a könyvtárak közötti kapcsolatteremtés fóruma volt 2015-ben az *Őszi információs napok az Akadémiai Könyvtárban* című rendezvénysorozat, amelynek keretében a Cambridge University Press, a Thomson Reuters, az EBSCO, a JSTOR, a ProQuest, a Brill, a De Gruyter, az Akadémiai Kiadó, az Elsevier, az Oxford University Press, a Gale, a Wolters Kluwer és a Taylor and Francis képviselői mutatták be termékeiket, illetve tudományelemzési előadások hangzottak el a forgalomban lévő értékelő eszközök alkalmazásáról, előnyeiről és hátrányairól.⁹⁵

Az MTA KIK digitális szolgáltatásai szintén bővültek az elmúlt években. 2009-ben kezdte meg repozitóriuma, a *REAL (Repository of the Academy's Library, Az Akadémiai Könyvtár Repozitóriuma)* a tudományos publikációk teljes szövegű közzétételét. Az MTA által finanszírozott kutatások eredményeit 2013. január 1. óta kötelező vagy open access folyóiratokban, vagy a *REAL*-ban elhelyezni.⁹⁶ Digitális gyűjteményei között megtalálhatók a különgyűjtemények értékes lefényképezett anyagai éppúgy, mint Gulyás Pál tudománytörténeti jelentőségű életrajzi lexikonsorozatának cédulái. A *Képkönyvtár* több mint 2500 digitalizált képi dokumentumot tartalmaz az MTA KIK és hat további kutatóintézeti könyvtár gyűjteményéből. A könyvtár kiadói tevékenységet is folytat; az utóbbi években egy-egy kéziratári katalógust vagy orientalisztikai művet jelentetett meg.

A szolgáltatások terén is egyre inkább az elektronikus tartalmak kerülnek fókuszba. Az alapvető multidiszciplináris és bölcsészettudományi adatbázisokon felül előfizetendők körét a könyvtár igyekszik az olvasói visszajelzések alapján meghatározni. Emellett rendszeresen tart felhasználói képzéseket, könyvtárhasználati kurzusokat kezdőknek, diákoknak és kutatóknak is. Minerváról elnevezett oktatófelületén a tudományos kutatáshoz nyújt ismereteket a pályájuk elején járó kutatóknak, különösen az egyetemi hallgatóknak és a doktorandu-

⁹³ GICZI András – PÁLL Zoltán – TÉGLÁSI Ágnes: EISZ Nemzeti Program 2012: új irányban az információszolgáltatás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 4. sz. 185–190. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5764&issue_id=547

⁹⁴ A blog elérhetősége: <http://eisz.mtak.hu/>.

⁹⁵ DÉR Ádám – LENCSÉS Ákos: Őszi információs napok az Akadémiai Könyvtárban. Kiadók bemutatkozása az EISZ tagkönyvtárai számára. = Könyvtári Levelező/lap, 28. évf. 2016. 1. sz. 7–14. p.

⁹⁶ HOLL András: Az Akadémiai Könyvtár repozitóriuma, a REAL bővítése, gyarapítása, fejlesztése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 4. sz. 198–199. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5761&issue_id=547

szoknak. Az MTA KIK évek óta jelen van a vezető közösségi oldalakon, a *Facebookon* és a *Twitteren*.⁹⁷ 2007 óta megrendezett Agora-programjai az igényes ismeretterjesztés fórumai.⁹⁸

A könyvtárnak a nemzeti tudományos örökség reprezentációja szempontjából rendkívüli jelentőségű tervei között szerepel az akadémiai kiadásban vagy támogatással megjelentetett valamennyi könyv és folyóirat szabadon hozzáférhetővé tétele az interneten 2016 végéig; a magyar tudományos termés teljes körű bibliográfiai számbavétele 1825-től, szakkönyvtári együttműködésben; végül az intézmény múzeumi funkcióinak kialakítása.⁹⁹

Az MMGMK Agrártudományi Szakkönyvtár a mezőgazdaság, az agrártudományok, az élelmiszeripar, az erdészet és a faipar dokumentumait gyűjti, célközönségét az agráriumban ténykedők köre jelenti. A FAO letéti könyvtáraként gyűjti és szolgáltatja a szervezet kiadványait, közreműködik az *Agris* adatbázis építésében. Az intézmény 2002–2003-ban fizikai tereinek felújításával (raktárbővítéssel, két konferenciaterem és az összes hazai szakkönyvkiadó publikációit, valamint az összes agrártankönyvet bemutató szakirodalmi szolgáltatóház létrehozásával) és teljes állománya bibliográfiai adatainak elektronizálásával, kereshetővé tételével indította az új évezredet. Körülbelül félmillió gyűjteménye 2012-ben a megszűnt Vízügyi és Környezetvédelmi Könyvtár, a Vidékfejlesztési Minisztérium szintén bezárt könyvtára és a minisztériumba beolvadt Környezetvédelmi Minisztérium könyvtárának anyagával gyarapodott.¹⁰⁰

A könyvtár szakirodalmi tevékenységei közül kiemelkedik az 1960-ban indult *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia (MABI)* összeállítása, amely 1981 óta kurrens nemzeti szakbibliográfia, a hazai mezőgazdasági, élelmiszeripari és erdészeti szakirodalom (a szakkönyvek és 150–200 folyóirat) feltárt anyagát egyedül szolgáltató forrás. 1960 és 1986 között nyomtatva, majd 2006-ig számítógépen és nyomtatásban is közreadták. 2007 óta kizárólag az online kata-

⁹⁷ HAFFNER Rita – KAPUS Erika – TÖMÖRY Pál: Szolgáltatásaink új irányai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 4. sz. 154–160. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5771&issue_id=547

⁹⁸ TÉGLÁSI Ágnes: Agora programok az MTA Könyvtárában. = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 3. sz. 18. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00128/pdf/EPA0365_kll1203_18-20.pdf

⁹⁹ LŐCSEI Gabriella: Alakváltás idején. A könyv és a részecskegyorsító. = Élet és Tudomány, 70. évf. 2015. 19. sz. 584. p.

¹⁰⁰ GULÁCSINÉ PÁPAY Erika: Az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ 50 éve a magyar mezőgazdaság szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 2003. 5. sz. 198–201. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1944&issue_id=55; BENCZEKOVITS Beatrix: Tízéves az újjáépült OMgK. = Könyvtári Levelező/lap, 25. évf. 2013. 1. sz. 32–33. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00137/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2013_01_32-34.pdf

lógusban érhető el a naprakész, évente körülbelül hatezer rekorddal gyarapodó bibliográfia.¹⁰¹ Ennek anyagából készítik a könyvtár munkatársai az olvasók érdeklődésének megfelelően az ajánló bibliográfiák tematikus füzetait, amelyek szabadon letölthetők, de olcsón nyomtatásban is elérhetők. 1994 óta jelenteti meg a könyvtár az *Agrárkönyvtári Hírvilág* című negyedéves folyóiratot (2007 óta csak elektronikus formában) az agrárágazatban működő könyvtárosok számára. Ebben az intézménnyel kapcsolatos és a könyvtárszakma egészét érintő információk mellett szintén megtalálhatók tematikus bibliográfiai összeállítások.¹⁰² A 2004-ben kialakított Budai Teleházban közhasznú tájékoztatást, internethasználatot és irodai szolgáltatásokat (nyomtatást, fénymásolást, szkennelést, CD- és DVD-írást, illetve a számítógépes tevékenységekben történő segítséget) vehetnek igénybe az érdeklődők.

A könyvtár szakmai rendezvények rendszeres házigazdájaként, kulturális központként is működik. Az 1990-es évek közepe óta szervez könyvtár- és agrárszakmai programokat, író-olvasó találkozókat, könyvbemutatókat, a februári mezőgazdasági könyvhónapban vásárokat és dedikálásokat. A rendezvénykínálatot kiállítások és kiállítás-megnyitók, olvasóköri összejövetelek, karácsonyi játszóházak és vásárok színesítik.¹⁰³

Az OGYK a jogtudomány, a politikatudomány és a jelenkori egyetemes történelem országos szakkönyvtára 1958 óta. 2013 januárjától az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága alá tartozik. Az azóta eltelt időben jelentős változások zajlottak le a könyvtár életében, amelyeket egy, az Országgyűlés elnöke által felkért szakértőkből álló bizottság vizsgálata előzött meg. A testület ajánlásainak célja az volt, hogy modernizálják, vonzóbbá és ismertebbé tegyék a könyvtár szolgáltatásait. Ennek érdekében javasolták a könyvtár tereinek, gyűjteményei elhelyezésének és tájékoztatási rendszerének megújítását. 2013 júniusa és 2014 márciusa között egyszerre zajlott az állomány apasztása, költöztetése és átrendezése, a szabadpolcos kézikönyvtár bővítése, az új könyvtárosi munkahelyek és olvasói szociális terek kialakítása, valamint a reprezentatív olvasóterem régi fényének visszaállítása. A megújult könyvtár látogatói nemcsak azzal szembesülhetnek, hogy a kutatószobák falainak elbontásának és a galériaszint teljes rehabilitációjának köszönhetően másfelül nagyobb terület áll rendelkezésükre, hanem a szolgáltatások terén is komoly változásokat tapasztalhatnak. Meghosszabbították a nyitvatartási időt, kivezették a forgalomból a papíralapú kérelmeket, megvalósult a teljes retrospektív konverzió, korszerű laptopokat helyeztek el

¹⁰¹ A MABI elérhetősége: <http://www.omgk.hu/pages/mabi.htm>.

¹⁰² A folyóirat elérhetősége: <http://www.omgk.hu/AH/agrarkonyvtari-hirvilag.htm>.

¹⁰³ BENCZEKOVITS Beatrix: i. m. 33–34. p.

az olvasóterem több pontján. A szakreferensi rendszer bevezetése lehetőséget ad az elmélyültebb tájékoztatásra.

A könyvtár digitális szolgáltatásai is jelentősen bővültek. Szabadon hozzáférhetővé vált a külföldi sajtófigyelő adatbázis, a *HunDok* és a belföldi *PressDok* összeolvasásával keletkezett *Sajtóadatbázis*, illetve a magyar és a külföldi jogi, valamint a világpolitikai információkat feldolgozó szakirodalmi adatbázis. Ma már nemcsak a parlamenti gyűjtemény 1860 és 1990 közötti anyagából válogató régebbi oldalon, hanem a *Digitalizált Törvényhozási Tudástár (DTT)* dokumentumai: jogforrások (a törvények és a rendeletek tárai, hivatalos és ágazati közlönyök, döntvénytárak), könyvek (adattárak, jogi szakkönyvek, politikai és történelmi témájú könyvek, életrajzok), hetvenhárom folyóirat kilencvenezer cikke, valamint országgyűlési dokumentumok (naplók, irományok, almanachok és házsabályok) közül is válogathatnak az érdeklődők. A tudástár gyűjteményének egy része szabadon hozzáférhető, a szerzői jog által védett tartalmak csak helyben megtekinthetők.¹⁰⁴ A *DTT 2. a Magyar Parlamenti Gyűjtemény* további pótolhatatlan anyagait teszi majd közzé. A tervek szerint digitalizálják az 1848–1849-es népképviselői országgyűlési dokumentumokat, a követjelentéseket és -utasításokat, az Erdélyi Országgyűlés (1737–1864) gyűjteményét, a közös ügyi (delegációs) köteteket és az 1990 utáni országgyűlési irományokat és bizottsági jegyzőkönyveket.¹⁰⁵

Az OGYK üzemelteti – Budapest Főváros Levéltára és az Arcanum Adatbázis Kft. partnereként – a magyar kulturális örökség különböző kincseit egyedülálló módon bemutató, 2015 áprilisa óta működő *Hungaricanát* is, amely a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által támogatott közgyűjteményi digitalizálási projektek ernyőportálja. A közös kezelő- és keresőfelület lehetőséget ad arra, hogy a felhasználók egyszerre keressenek könyvtári, levéltári és múzeumi dokumentumokban, metaadatokban.¹⁰⁶

Az 1956-ban Állami Gorkij Könyvtár néven született OIK „világirodalmi és nyelvtudományi szakkönyvtárként” határozza meg önmagát; eredeti nyelven és magyar fordításban gyűjti a modern világirodalommal, az irodalomtudománnyal, a nyelv- és a zenetudománnyal, a nyelvtanulással és a nyelvtanítással, valamint a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos dokumentumokat. A tizenkilenc megyei könyvtárral és a FSZEK-kel együttműködve országos szinten

¹⁰⁴ VILLÁM Judit: Megújult az Országgyűlési Könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 2. sz. 134–136., 139–140. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00091/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_2_132-142.pdf

¹⁰⁵ VILLÁM Judit: A Magyar Parlamenti Gyűjtemény: az országgyűlési dokumentumok szolgáltatása (a szolgáltatás változása). = A könyvtár új útjai 5. – Minőségi szolgáltatások a digitális kultúra korában. Budapest, 2015. október 26.

¹⁰⁶ A *Hungaricana* elérhetősége: <http://hungaricana.hu/hu/>.

koordinálja a kisebbségi könyvtári ellátást. Gyűjteményében közel százötven nyelven érhető el kiadványok, és több mint kétszáz olyan folyóiratcímet őriz, amely más hazai könyvtárakban nem található meg. Nyelvstúdiója több mint nyolcvan nyelv tanulását segíti nyomtatott és multimédiás tartalmakkal, zeneműtára az egyik legjelentősebb gyűjtemény kottáival, hanghordozóival és szakfolyóirataival, a Fajsi-gyűjtemény pedig az eszperantó irodalom különleges kollekcója.¹⁰⁷ 2014. március 19-én avatták fel a háromszáz kínai nyelvű és Kínával kapcsolatos dokumentumot (könyvet, CD-t, DVD-t, jellemzően tanulókartyákkal ellátott nyelvkönyveket és szótárakat) őrző kínai sarkot.¹⁰⁸

A könyvtár dokumentációs tevékenységének legfontosabb terméke a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Adatbázis*, amely a tizenhárom hazai nemzetiségről, a külföldi magyarságról, a magyarországi zsidóságról, a kisebbségi kérdésről és a migráció témaköréről, valamint a hazai kisebbségi nyelveken, magyarul és a világnyelveken (angolul, németül és oroszul) megjelent szakirodalmi tételeket rögzíti 1985-ig visszamenőleg. Ennek előzményei az 1945 és 1975 közötti időszakot felölelő, retrospektív nyomtatott bibliográfiák voltak. Szintén egyedülálló a műfordítás-adatbázis, amely 1987-től kezdve gyűjti a magyar folyóiratokban megjelent külföldi szerzők művei, illetve a kortárs külföldi szerzők munkái első magyar nyelvű fordításainak adatait. Ennek előzményei az 1982 és 1986 között megjelent bibliográfiák.¹⁰⁹

Az OIK két kulcsterületen is élen jár a szakkönyvtárak között. Az egyik a 2005 óta folyó minőségfejlesztés. Ennek kapcsán több használói, partneri és dolgozói igény- és elégedettségmérést, -elemzést végeztek el, szabályozták a munkafolyamatokat, elkészítették az intézmény minőségi kézikönyvét és marketingstratégiáját. 2009-ben kísérleti jelleggel dolgozói munka- és teljesítményértékelést hajtottak végre.¹¹⁰ A másik fontos terület a kapcsolatépítés és a kommunikáció. Az OIK nemcsak a könyvtárban, a könyvtári programok alkalmából találkozik felhasználóival, hanem rendszeresen kitelepül különféle rendezvényekre, ahol egy-

¹⁰⁷ MENDER Ibolya: Nyelvi és kulturális sokszínűség. Bemutatkozik az Országos Idegennyelvű Könyvtár. = Könyvtári Levelező/lap, 22. évf. 2010. 8. sz. 5–6. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00108/pdf/EPA00365_Konyvtari_Levelezo_Lap_2010_08_04-08.pdf;

MENDER Ibolya: A sokszínűség: érték! Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 2010-ben elnyerte az Év Könyvtára címet. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 3. sz. 87–100. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5467&issue_id=524

¹⁰⁸ Kínai sarok (Chinese Corner) az Országos Idegennyelvű Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 5. sz. 11–12. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00152/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2014_05_11-12.pdf

¹⁰⁹ DUDÁS Anikó – GUITMAN Barnabás: i. m. 83–84. p.; MENDER Ibolya: i. m. 87–100. p.

¹¹⁰ MENDER Ibolya: Nyelvi és kulturális sokszínűség... 6–7. p.

séges arculattal jelenik meg. A webes kommunikációs formák közül kettő vált igazán sikeresé. Az intézmény 2007-ben indult blogja, a *Kávészünet* máig él és rendszeresen frissül. Az OIK 2010 márciusában az első könyvtárak között jelent meg a *Facebookon*, és évek óta a messze legnépszerűbb szakkönyvtári profiloldalt működteti.¹¹¹ Mára ezek a fórumok vették át a 2008-tól 2012-ig kibocsátott hírlevél szerepét.

Az OIK szisztematikus építkezésének, megbízható és gazdag szolgáltatási palettájának elismerése volt a 2010-es Az Év Könyvtára és a 2012-es A Könyvtárügyért elismerés.

Az OFI OPKM a neveléstudomány és az oktatáspolitikai országos szakkönyvtára, 2007 szeptembere óta az OFI részjogkörű szervezeti egysége. Nemzeti könyvtári feladata körében gyűjti a magyar közoktatás tankönyveit. Különgyűjteményt tart fenn továbbá az iskolai értesítőkből és a gyermek- és ifjúsági irodalom alkotásaiból. Az intézményre évtizedek óta jellemző az informatikai fejlesztések iránti erős érdeklődés: már egy 1996-os NKA-pályázat eredményeként elvégezte az idegen nyelvű könyvállomány retrospektív konverzióját; saját fejlesztésű, négy modulból álló integrált könyvtári rendszert használ; katalógusát az elsők között optimalizálta mobileszközre; és részt vett a hároméves, nyolc ország részvételével lezajlott PERINE-projektben, amely egy több nyelven kereshető internetes adatbázis és elektronikus információszolgáltatás létrehozását célozta meg.¹¹²

A könyvtár 1996 óta építi a *Magyar Pedagógiai Adatbázist*, amely a teljes magyar és a válogatott nemzetközi szakirodalmi termést kívánja számba venni. Ez tartalmazza az 1980 óta Magyarországon kiadott pedagógiai témájú szakkönyveket, 1989-től a tanulmánykötetek egyes tanulmányait és a hazai folyóiratok pedagógiai tárgyú cikkeit (vagyis a *Magyar Pedagógiai Irodalom* című nemzeti szakbibliográfia tételeit), válogatva az 1975 után megjelent, az OPKM állományában megtalálható külföldi szakkönyvek adatait és 1989-től a fontosabb kül-

¹¹¹ MENDER Ibolya: i. m. 7–8. p.; MENDER Ibolya: A sokszínűség... 87–100. p.

¹¹² KOVÁCS László: Könyvtár a zsebben: mobil eszközökkel használható szolgáltatások fejlesztése egy szakkönyvtárban. = Networkshop 2007, Eger, 2007. április 12. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/1780,Konyvtar_a_zsebben_mobil_eszkozokkal_hasznalható_szolgáltatások_fejlesztése_egy_szakkonyvtarban; VARGA Katalin: Nézzünk bele a PAD-ba is avagy Egy új adatbázis a hálózaton. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 6. évf. 1997. 8. sz. 15–16. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00092/pdf/02muhelykerdesek.pdf>; VARGA Katalin: Az innováció lehetőségei a szakkönyvtárakban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. 2009. 2. sz. 11–12. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00216/pdf/EPA01367_3K_2009_02_10-14.pdf

földi szaklapok cikkeit. A könyvtár *Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék* néven egységesen szabályozott, az ETO-n alapuló szakszótárt is fejleszt.¹¹³

Kiadványai között első helyen a *Könyv és Nevelés* című, negyedévente megjelenő folyóiratot kell megemlítenem, amely iskolai könyvtári, tankönyv- és taneszköz-kritikai, valamint ezekkel összefüggő elméleti cikkeket ad közre. Értékes nevelés- és művelődéstörténeti munkák láttak, látnak napvilágot *A magyar neveléstörténet forrásai*, a *Magyar reformpedagógiai törekvések*, a *Mesterek és tanítványok* és a *Tudós tanárok – tanár tudósok* című sorozatban. Az OPKM az Arcanum Adatbázis Kft.-vel együttműködésben digitalizálta harminc település iskolai értesítőjét, valamint az 1744 és 1948 között megjelent értesítők bibliográfiáit.

A Manda Könyvtára¹¹⁴ a filmszakirodalom gyűjtője. Elődjét 1957-ben hozták létre, 1959 óta működik önállóan. Unikális több mint négyszázötven címet felölelő, háromezer kötetes folyóirat-állománya, az 1930-as évekkel induló forgatókönyv-gyűjteménye, kéziratára, moziműsorokat és fényképeket tartalmazó aprónyomtatványtára, valamint szaklevéltári anyaga, amely tizenháromezer játékfilmre és kilencezer alkotóra (producerekre, rendezőkre, operatőrökre, színészekre) vonatkozóan tartalmaz információkat.¹¹⁵

A HM HIM Hadtörténeti Könyvtár a hadtudományi és a hadtörténeti irodalom országos szakkönyvtára. A magyar anyagot teljességre törekvően, a külföldit válogatva gyűjti. Huszonegy intézménnyel tart fenn nemzetközi cserekapcsolatot. Különgyűjteménye van a XVI–XVIII. századi régi nyomtatványokból, a katonai névkönyvekből, kötetes kéziratokból és kottákból, XVIII–XIX. századi, kézzel színezett egyenruhakönyvekből és az 1945 előtti magyar sajtóanyagból, amelyben tábori lapok, frontújságok is megtalálhatók. Hazánkban egyedülálló katonai szabályzatgyűjteményének idegen nyelvű anyaga közép-európai viszonylatban is kiemelkedő. A könyvtár két olvasótermében körülbelül hatezer kötet és száz folyóirat vehető le a polcokról.¹¹⁶

A könyvtár munkatársai készítik a hazánkban megjelent magyar és idegen nyelvű hadtörténeti irodalom bőségesen válogatott – a munkatársak látókörébe valamilyen okból nem

¹¹³ VARGA Katalin: Nézzünk bele... 15–16. p.; VARGA Katalin: Az innováció lehetőségei... 11–12. p.; VARGA Katalin – PALLOS Zsuzsanna – BOROSTYÁNINÉ RÁKÓCZI Mária: A szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások korszerűsítése a pedagógiai információs rendszerben. A folyóiratcikkek feldolgozásának országos rendszere. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 15. évf. 2006. 3. sz. 36–37. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00075/pdf/04tajekoztatas.pdf>

¹¹⁴ A könyvtár honlapjának elérhetősége: <http://mandarchiv.hu/cikk/1261/Konyvtar>.

¹¹⁵ BAKK Ágnes: Digitalizálás és hagyatékok a MaNDA könyvtárban. = Mandarchiv.hu, 2013. április 24. http://mandarchiv.hu/cikk/1731/Digitalizalas_es_hagyatekok_a_MaNDA_konyvtaraban

¹¹⁶ A könyvtár honlapjának elérhetősége: <http://www.hadtorteneti.net/>.

kerülő gyűjteményes kötetekben esetleg megbúvó tételeket nem számítva gyakorlatilag teljesnek mondható – éves bibliográfiáját, amely a *Hadtörténelmi Közlemények* című folyóiratban lát napvilágot. A gyűjtés a monografikus kiadványok mellett a fontosabb folyóiratok, napilapok és a releváns tanulmánykötetek analitikusan feltárt tételeire is kiterjed. A bibliográfiához kitűnő név- és tárgymutató csatlakozik.¹¹⁷ A könyvtár külön blogot üzemeltet a tudományos ismeretterjesztés és az olvasókkal való kapcsolattartás céljára.¹¹⁸ A Manda kulturális közfoglalkoztatási programja keretében digitalizált I. világháborús alakulattörténetekből portált kívánnak fejleszteni.

4.4. Az orvosi szakkönyvtárak

A szakkönyvtári szcéna legszervezettebb és leginkább „látható” szereplői közé tartoznak az orvosi bibliotékák, amelyek közé egyetemi (központi, kari és tanszéki), országos intézeti, kórházi, kutatóintézeti és gyógyszergyári gyűjteményeket sorolunk. 1996 óta önálló szakmai szervezetbe tömörülnek Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ) néven, amely biztosítja a szervezett egyéni és csoportos továbbképzési lehetőséget, konferenciákat rendez, próbáhozáférést intéz a nagy nemzetközi cikkadatbázisokhoz, és 2004 óta folyóiratot is kiad. A 2009-től *Orvosi Könyvtárak* címet viselő lap az elmúlt években hírlevélből lektorált szakfolyóirattá vált. 2013-ban megkezdődött a közös katalógus¹¹⁹ kiépítése is, amelyhez 2014-ig negyvenkét könyvtár csatlakozott (köztük huszonhét olyan, amelynek nincs saját integrált könyvtári rendszere).¹²⁰

Az orvosi szakkönyvtárak száma a rendszerváltás utáni húsz évben 40%-kal csökkent, a kórházi könyvtáraknak pedig több mint a fele megszűnt. (Nem meglepő, de figyelemre méltó tény, hogy a képzőhelyhez kötődő könyvtárak vészelték át a legjobban ezeket az évtizedeket.) A 2009-ig gazdasági társasággá alakult kórházak 60%-ában nem maradt könyvtár, hiszen a fenntartók általában ezek megszüntetésével vagy költségvetésének megnyirbálásával reagáltak a megszorításokra. A területi eloszlás is igen kedvezőtlen, az eleve gyengébben ellátott

¹¹⁷ A legfrissebben megjelent hadtörténelmi bibliográfia: BOLYÓSNÉ UJFALUSI Éva – FODOR Veronika – MOHÁCSI Zoltán: A 2012. évi magyar hadtörténelmi irodalom válogatott bibliográfiája. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. évf. 2015. 4. sz. 1215–1272. p.

¹¹⁸ A blog elérhetősége: <http://hadtorteneti.blog.hu/>.

¹¹⁹ A közös katalógus elérhetősége: <http://kozkat.gyemshi.hu/>.

¹²⁰ Tapasztalatok és tervek. = *Orvosi Könyvtárak*, 12. évf. 2015. 2. sz. 14–17. p. http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2015_2szam.pdf; VASAS Livia – PALOTAI Mária: Látlet az orvosi könyvtárakról. = Magyar Kórházszövetség XXVI. Kongresszusa, Siófok, 2014. április 2. <https://lib.semmelweis.hu/app/getFile&id=1998>

vidék időközben szinte „elkönyvtártalanodott”. A MOKSZ 2011-es adatai szerint az orvosi könyvtárak közel negyede Közép-Magyarországon, ebből egy kivételével mindegyik Budapesten helyezkedett el.¹²¹

A 2014-ben adatot szolgáltatott hatvanhat gyűjtemény közül ötnek a működése szünetel, kilenc nyilvánosan látogatható. Ötvenhárom tart fenn az állam, kettőt az egyház, egyet az önkormányzat, tízet valamilyen egyéb szervezet. Néhány kórház két telephelyen is működtet könyvtárat (például az Egyesített Szent István és Szent László Kórház–Rendelőintézet és a Péterfy Sándor Utcai Kórház–Rendelőintézet és Baleseti Központ Budapesten). Az e területen működő szakképzett könyvtárosok száma 250 és 300 fő közé tehető, de a legtöbb helyen csak egy fő teljesít szolgálatot, sokszor ő sem teljes munkaidőben. A könyvtárak átlagosan 27,8 órát vannak nyitva egy héten, tizenöt könyvtár negyven órát is. Összesített állományuk mintegy hatszázezer kötetet számlál, tíz könyvtárban található több mint húszezer példány. Mindössze tizenkilenc helyen van egyáltalán éves beszerzési keret. 2009-ben a könyvtárak 56,5%-a tudott külföldi folyóiratokat, 37,7%-a teljes szövegű vagy bibliográfiai adatbázisokat vásárolni; 2011-re ez a két szám 34, illetve 30%-ra csökkent. Napjainkban átlagosan tizennyolcra tehető a megrendelt kurrens magyar folyóiratok száma, és csak nyolc könyvtárban tudnak előfizetni online folyóiratokra. Több intézménybe egyáltalán nem jutnak el a szaklapok.¹²²

Az orvosi könyvtárak ellátandó feladatainak mennyisége folyamatosan gyarapodik. A fennmaradás kulcsa azonban esetükben is az, hogy ne fogadják el, „hogy erőnkől úgymond csak »tüzoltó jellegű« munkára futja”,¹²³ megtalálják a kitörési pontokat, és tevékenységüket proaktív módon végezzék. A Zala Megyei Kórház Egészségügyi Szakkönyvtárának munkatársai elektronikus dokumentumtárat építenek a fenntartó számára releváns szakmai módszertani irányelvekből és protokollokból, kezelik a munkatársak publikációs adatait az *MTMT*-ben, gyűjtik publikációikat a saját fejlesztésű *Tudományos Előadások és Közlemények Adattá-*

¹²¹ KÖRMENDINÉ PÓK Zsófia: Könyvtárak az egészségügy szolgálatában Magyarországon. In: Könyvtár és történet. Szerk.: CZEGLÉDI László – VERÓK Attila. Eger, Líceum, 2014. (A helyi érték. Kulturális örökség tanulmányok. Sectio Iuvenum, 2.) 101. p.; KÜHRNER Éva: i. m. 18–19. p.; KÜHRNER Éva: Hogyan tovább kórházi szakkönyvtárak? = Orvosi Könyvtárak, 9. évf. 2012. 1. sz. 15. p. http://www.lib.sote.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2012_1szam

¹²² KÜHRNER Éva: i. m. 16. p.; SOMOGYI József: i. m.; VASAS Livia – PALOTAI Mária: i. m.

¹²³ BEKE Gabriella: Villanások egy egészségügyi szakkönyvtár elmúlt 50 évéről, tények, számok annak jelen helyzetéről – Mit mutat a Zala Megyei Kórház Egészségügyi Szakkönyvtárának jubileumi mérlege? = Orvosi Könyvtárak, 10. évf. 2013. 1. sz. 20. p. http://www.lib.sote.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2013_1szam.pdf

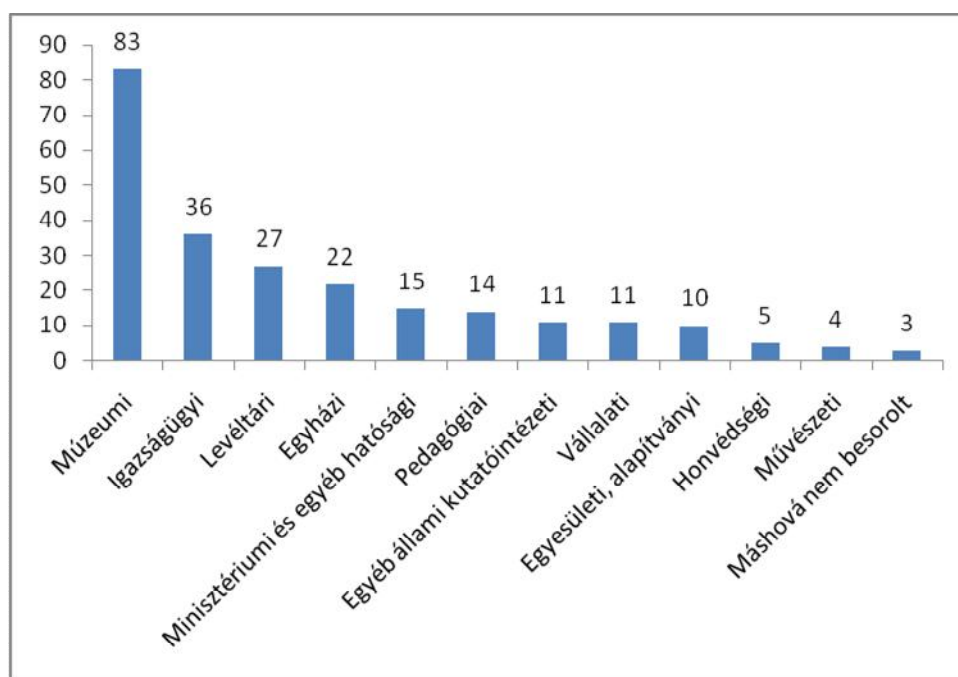
rában, szakirodalmi ajánlatokat adnak az orvosoknak, tájékoztató előadásokat és akkreditált tanfolyamot tartanak, levelezőlistát üzemeltetnek és könyvtárbaráti kört szerveznek.¹²⁴

4.5. Az egyéb szakkönyvtárak

Az egyesületek, tudományos társaságok hajdan virágzó könyvtárainak jelentősége mára elenyészett; csupán néhány szervezet (köztük a Magyar Földrajzi Társaság, a Magyar Írószövetség, a Magyar Közgazdasági Társaság Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete és a Magyar Numizmatikai Társulat) tart fent említésre méltó gyűjteményt.

2. ábra

Az egyéb szakkönyvtárak száma 2014-ben

Forrás: saját szerkesztés A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2014

(<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/stat14.xls>) alapján

Az igazságügyi szakkönyvtárak a hazai közgyűjteményi szféra egyik legszervezettebb csoportját alkotják. Első országos konferenciájukra 1998-ban, a másodikra 2004-ben került sor Zalaegerszegen. (Az országban elsőként egyébként az itteni bíróságon alkalmaztak főállású könyvtárost 1994-ben.) Mindkét szakmai találkozót a könyvtárak körében végrehajtott kérdőíves felmérés előzte meg. Hosszas előkészítő munkát követően végül 2011-ben megal-

¹²⁴ BEKE Gabriella: Gondolatok 2014-ben egy orvosi szakkönyvtárban – „Kitörési pontok” keresése. = Orvosi Könyvtárak, 11. évf. 2014. 1. sz. 6–12. p.
http://lib.semmelweis.hu/moksz/hirlevel/ORVOSI_KONYVTARAK_2014_1szam.pdf

kult az MKE Jogi Szekciója.¹²⁵ Hasonlóan jelentős fejlemény, hogy a bírósági könyvtárak 2006 óta hálózatba tömörülve végzik tevékenységüket, amelynek koordinálásáért az akkor létrehozott Magyar Bíróképző Akadémia, illetve 2012 óta utóda, az Országos Bírósági Hivatal Magyar Igazságügyi Akadémia (OBH MIA) felel. Ennek Tudományszervezési és Dokumentációs Osztálya a bírósági könyvtárak együttműködésének módszertani központja és a bírósági könyvtári rendszer üzemeltetője. A dokumentumfeldolgozás, a kölcsönzés, a könyvtárközi kölcsönzés és a saját hálózaton belül zajló elektronikus másolatküldő szolgáltatás alapja a közösen épített katalógus.¹²⁶

A könyvtári világban ritkaságszámba megy, hogy a jogi szakkönyvtárak szolgáltató helyeinek száma a 2000-es években nemhogy nem csökkent, de számottevően emelkedett is: a 2000-es huszonegyről 2012-re hetvenkilencre nőtt. Igaz, a könyvtárosok létszáma ez utóbbi évben csak hatvanegy volt, vagyis a feladatok teljesítésére gyűjteményenként átlagosan nem jutott egy teljes munkaidős szakember, miközben mind az összes könyvtárhasználat, mind a kölcsönzések száma ugrásszerűen megemelkedett.¹²⁷

¹²⁵ Az első lépésektől a jogi szekció megalakulásáig megtett utat az alábbi cikkek és előadások tekintik át: SÁNDOR Gertrud: Adatok és tények a bírósági jogi szakkönyvtárakról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évf. 1998. 8. sz. 3–7. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00104/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>; SÁNDOR Gertrud: Javaslat a megyei bíróságokon működő könyvtárak, könyvgyűjtemények kezeléséhez, működéséhez. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 7. évf. 1998. 8. sz. 8–11. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00104/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>; SÁNDOR Gertrud: A bírósági könyvtárak Magyarországon 1998–2003. A Bírósági Könyvtárosok II. Országos Konferenciája. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 13. évf. 2004. 10. sz. 39–45. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00058/pdf/04ki.pdf>; SÁNDOR Gertrud – PATAKI Gábor: A Zala Megyei Bíróság dr. Degré Alajos Jogi Szakkönyvtárának története. = Workshop 2008, Dunaújváros, 2008. március 18. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/512,A_Zala_Megyei_Birosag_dr._Degre_Alajos_Jogi_Szakkonyvtar_anak_tortenete; GERENCSÉR Judit – HARASZTI Pálné – SÁNDOR Gertrud: Megalakult a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Jogi Szekciója. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 20. évf. 2011. 5. sz. 36–43. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00243/pdf/EPA01367_3K_2011_05_36-43.pdf

¹²⁶ Az Országos Bírósági Katalógus elérhetősége: <http://corvina.birosag.hu:8080/WebPac/CorvinaWeb>. A bírósági könyvtári rendszerről lásd Az ítélkező munka szolgálatában. A Bírósági Könyvtári Rendszer bemutatása. = MIA.Birosag.hu, 2015. szeptember 23. http://mia.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/bkr-katalogushasznalati_utmutato_v4_.ppt; PATAKI Gábor: Magyar Bírósági Könyvtári Rendszer. = Workshop 2010, Debrecen, 2010. április 7. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/718,Magyar_Birosagi_Konyvtari_Rendszer.

¹²⁷ SOMOGYI József: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói (az iskolai könyvtárak nélkül) 1999–2013. Adatbázis keresőfelülettel. Bp., Könyvtári Intézet, 2013. <http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/kimut99-13.xls>

2014-ben harminchat nem felsőoktatási profilú jogi szakkönyvtár (az OBH MIA Könyvtára, a Kúria Tóry Gusztáv Jogi Szakkönyvtára, a Legfőbb Ügyészség Könyvtár, valamint egyéb törvényszéki, ítélőtáblai és ügyészségi gyűjtemény, illetve letéti könyvtár) működött Magyarországon. Ezek egyötödében nem dolgozott könyvtáros szakképesítésű munkatárs: a hatból négy intézményben más végzettségű személy töltötte be a könyvtáros munkakört (de csak az OBH MIA Könyvtárában teljes munkaidőben), kettőben egyéb alkalmazott látta el a könyvtár felügyeletét. Huszonnégy gyűjteményben dolgozott egy, a Zalaegerszegi Törvényszéken kettő, a Kúrián három, a Fővárosi Törvényszéken pedig hat szakképzett könyvtáros. Ez utóbbi a legnagyobb foglalkoztató, összesen tizenkét alkalmazottal. A legtöbb, huszonhat bírósági szakkönyvtár fizikai létszáma egy fő, és a huszonhatból is csak tizennyolc tudják teljes munkaidejüket a könyvtárnak szentelni. Ez – különösen ott, ahol kiegészítő dolgozik – éppen csak a kölcsönzések lebonyolítására, esetleg a gyűjtemény példányadatainak elektronikus regisztrálására elegendő, a korszerű gyűjteménymenedzsmentet nem teszi lehetővé. Mindez az adott környék könyvtárügyére is kihatással lehet: ahol tervszerűen gyarapított, jól gondozott bírósági gyűjteményt tartanak fent, ott könnyebb együttműködést kialakítani a települési könyvtárral – a zalaegerszegi megyei könyvtár például felhagyott jogi részlege fejlesztésével, és igény esetén a bíróságról kéri át a szakirodalmat. Részint a legtöbb helyen nem létező beszerzési keret számlájára írható, hogy a bírósági szakkönyvtárakban is egyre inkább tért hódít az elektronikus információ, ugyanakkor a hagyományos dokumentumokra is komoly igény mutatkozik. A bírósági könyvtárak összesített dokumentumállománya meghaladja a 320000 kötetet, amiből a legnagyobb szolgáltató, a Fővárosi Törvényszék 58000, a második Kúria 57000 példánnyal részesedik. Előbbi 2200, utóbbi 1800 kötetel gyarapította állományát 2014-ben, a bírósági könyvtárak által beszerzésre fordított összeg 40%-ának értékében. (Összehasonlításképpen: a Székesfehérvári Törvényszék báziskönyvtára és öt letéti könyvtára számára 371000, a Szolnoki Törvényszék Könyvtára számára 21000 forint értékben vásároltak dokumentumokat.)¹²⁸

Ahogy az állományfejlesztés, úgy a szolgáltatások területén is komoly különbségek mutatkoznak az egyes könyvtárak között.

A minisztériumi és hatósági szakkönyvtárak „búvópatakként” léteznek a mai magyar könyvtári rendszerben. A könyvtári szakirodalomban alulreprezentáltak, egyharmaduk nem

¹²⁸ SOMOGYI József: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai. 2014.

szolgáltat rendszeresen statisztikai adatokat, nincs semmilyen szervezetük, fórumuk.”¹²⁹ 2009-ben a tizenhárom vizsgált intézmény mindegyike minisztériuma kommunikációs vagy humánpolitikai főosztályának égisze alatt működött (bár akadt olyan is, amely csak sajtótájékoztatók díszleteként szolgált, és valójában semmilyen szakmai tevékenységet nem fejtett ki), de a szünni nem akaró átszervezések következtében sűrűn változtak a felettesek, és igen nagy volt a fluktuáció is. A tizenháromból csak három (köztük két országos szakkönyvtár) állt nyitva a nagyközönség előtt, de unikális gyűjteményeikről egyébként is korlátozottan értesülhetett a külvilág, mivel csak hat rendelkezett honlappal, a másik hetet kizárólag a minisztériumi intraneten keresztül lehetett elérni. Állománygyarapodásuk 2007-ig is folyamatosan csökkent, de abban az évben 55%-kal esett vissza, köszönhetően a gyarapítási keret 25%-os csökkenésének. A foglalkoztatottak létszámában 2003-ról 2004-re 17%-os visszaesés következett be. A képzettséget illetően is nagy szórás mutatkozott, mivel akadt olyan intézmény is, ahol mind a négy alkalmazott rendelkezett felsőfokú szakképesítéssel, és olyan egyszemélyes könyvtár is, ahol a könyvtárosnak nem volt szakképesítése.¹³⁰

A 2010-es kormányzati átalakításokat követően három minisztériumnak (a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnak, a Külügyminisztériumnak és a Nemzetgazdasági Minisztériumnak) maradt saját könyvtára, a másik öt különböző háttérintézményeinek adta át a fenntartói feladatokat. A 2012-ben megvizsgált huszonhat könyvtár egyik fele zárt, a másik fele nyilvános intézmény. Mindössze négy akad, amely hetente legalább negyven órát tart nyitva, és szintén négy, amely viszont hetente tíz órát sem. Megjegyzendő, hogy az OFI OPKM nyitvatartási ideje 2012-re 20%-kal, heti negyvenöttről harminchat órára csökkent (ma heti negyven órát tart nyitva). A minisztériumi szakkönyvtárak dokumentumállományának gyarapodása 26%-kal csökkent, noha gyarapítási keretük 16%-kal nőtt. Tízéves időszakot vizsgálva megállapítható, hogy 2003 és 2012 között 91%-kal csökkent az állományfejlesztésre fordított összeg. A vizsgált könyvtárak hatoda csak tiszteletpéldányokkal gyarapíthatta gyűjteményét. Tizenegy intézmény rendelkezett rendszeresen frissített, kettő portálszerű szolgáltatásokkal és naponta többször frissített, három pedig statikus tartalmú honlappal. Tíznek egyáltalán nem volt saját internetes oldala.¹³¹ A könyvtárak fele szolgáltatott online hozzáfér-

¹²⁹ AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben: a minisztériumi szakkönyvtárak. = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 2009. 1. sz. 17. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00070/pdf/kf_00143_2009_01_017-028.pdf

¹³⁰ AMBERG Eszter: i. m. 19–20., 22–23. p.

¹³¹ Érdemes ismét felhívni a figyelmet az RLUK *Powering Scholarship* című stratégiai tervére, amely brit viszonylatban a fontos célok között jelölte meg a rejtett gyűjtemények értékeinek felszínre hozását.

hető, négy pedig helyben elérhető digitalizált tartalmakat. A 2003–2007-es ciklushoz képest pozitív fejlemény, hogy mindegyik könyvtárban közép- vagy felsőfokú szakképesítéssel rendelkező könyvtáros tevékenykedik.¹³²

A vállalati (vagy régebbi terminussal: műszaki) szakkönyvtárak közé zömmel a magánszektor (bankok, valamint gyógyszergyárak és műszaki nagyvállalatok, azaz különösen innovációigényes vállalkozások)¹³³ nem nyilvános információs központjait soroljuk; az állami szférát ebben a körben a Magyar Nemzeti Bank Könyvtára és a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Dokumentációs Központ és Könyvtár, az önkormányzatit a Budapesti Közlekedési Zrt. Könyvtár és a Fővárosi Csatornázási Művek Zrt. Könyvtára képviseli. Számuk az ezredforduló óta folyamatosan csökken: míg 2002-ben harminckilenc, 2012-ben már csak tizenhét üzemelt. A könyvtárosok létszáma ugyanebben az évtizedben nyolcvannégyről ötvenegy főre, a kölcsönzések száma 210743-ról 37523-ra esett vissza.¹³⁴ A 2014-es minisztériumi statisztika alapján tizenegy működő és egy szünetelő bibliotékáról van tudomásunk.

A vállalati könyvtárosoknak nincs önálló szervezetük vagy levelezőlistájuk. 2005 óta évente két alkalommal tartanak műhelybeszélgetést az aktuális szakmai témákról az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának keretében.

Mind a privát, mind az állami szféra vállalati könyvtárainak vizsgálata során sokféle szervezeti-működési modellt, néhány esetben pedig kiugróan jó minőségű szolgáltatásokat ismerhetünk meg, ezért az alábbiakban viszonylag sok esettanulmányt mutatok be.

A Magyar Telekom Csoport munkáját ma a nagyvállalatból 2005-ben kiszervezett Infodok Kft. által működtetett Infotéka segíti. (Szintén az Infodok felel a Telekom ügyviteli rendszeréért.) Bár ez a modell lehetővé teszi, hogy a könyvtár térítés fejében más üzleti partnerek számára is szolgáltatást nyújtson, döntően az anyavállalatot látja el információkkal a 2010-ben alaposan megrostált, elsősorban a vállalati marketing és az infokommunikációs technológiák területén született szakkönyvekkel gyarapított, túlnyomóan hagyományos dokumentumállomány, néhány saját építésű és közel hetven előfizetett adatbázis, illetve a vállala-

¹³² AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben. 2. A minisztériumi szakkönyvtárak 2008–2012. = Könyvtári Figyelő, 60. évf. 2014. 1. sz. 12–14., 16–18. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00090/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_1_011-043.pdf

¹³³ A vállalati innováció és a könyvtárak kapcsolatát megvilágítja – gyógyszer- és olajipari példák ismertetésével is – SÁNDORI Zsuzsanna: Pillanatfelvétel vállalati könyvtárakról és az intézmények információs átvilágításáról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. évf. 2000. 4. sz. 151–157. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1359&issue_id=18

¹³⁴ SOMOGYI József: A magyarországi könyvtárak statisztikai adatai és mutatói...

lati fejlesztésű *Advise* információmenedzsment-rendszer segítségével. Megrendelt folyóirataik között ma még többségben vannak a printek, de számuk 2013 és 2015 között a felére esett vissza. A könyvtárban – felerészt automatikusan, a források kulcsszavai alapján, felerészt pedig szakember közreműködésével – százharminctíféle tematikus hírlevél készül (évente hatezer darab), a magyar és az angol nyelvű napi sajtófigyelőktől a versenytársak szolgáltatási tarifáit szemlélő heti jelentéseken át az innovációt segítő tanulmánygyűjteményekig. Eddig közel ezerkétszáz vállalati munkatárs összesen több mint tízezer feliratkozását regisztrálták, és folyamatosan elemzik az olvasottsági és az elégedettségi mutatókat. Az Infotékában nagy hangsúlyt helyeznek a testreszabott szolgáltatásokra; irodalomfigyelést, tömörítvénykészítést, piacelemző és eseti információkutatásokat is végeznek. Sajtófigyeléseiket és könyvajánlójukat mobileszközökre is optimalizálták.¹³⁵

A Richter Gedeon Nyilvánosan Működő Részvénytársaság Műszaki Könyvtára egy patinás, több mint száz éve alapított, összesen mintegy tizenkétezer főt foglalkoztató multinacionális gyógyszergyártó vállalat információs igényeit elégíti ki. A cég a 2000-es évek közepén globális terjeszkedésbe kezdett; a külföldi fiilálék megjelenése óta angol nyelvű belső honlapjával ezeket is kiszolgálja a könyvtár, amelytől a hatalmas iparági verseny miatt innovatív megközelítést, naprakészséget és gyorsaságot vár el a fenntartó. Mivel az itteni felhasználók jellemzően az új információkat igénylik, kisebb hangsúlyt fektetnek az archiválásra. Tekintettel az információk rendkívül gyors avulására, a könyvtárban folyamatosan selejtezik a dokumentumállományt, amely ma húszezer kötetből és ugyanennyi kötött folyóiratból áll. (Az előbbi szegmensben nagyjából megegyezik az 1995 óta kivont és beszerzett kiadványok száma, míg a megőrzött folyóiratok példányszáma hatezerrel nőtt húsz év alatt.) Természetesen a maradandó értékű nyomtatványok, mint például az évente kiadott európai és nemzeti gyógyszerkönyvek (vagyis az elérhető gyógyszerek leírásai) vagy a gyártörténet szempontjából releváns anyagok, biztos archiválásra számíthatnak. A hagyományos dokumentumoknál azonban ma már sokkal nagyobb szerepet tölt be az előfizetett adatbázisokból kinyerhető információ. Dinamikusan nő az elektronikus források száma: 2015-ben 1700 e-könyvhöz és 1100 e-folyóirathoz fértek hozzá a kutatók. Az elektronikus irodalomkutatásnak és a kutatásfejlesztési témafigyelésnek itt több mint három évtizedes hagyománya van: a dokumentumok bibliográfiai és analitikus feltárása már 1978 óta gépi katalógusban történik. (A saját fejlesztésű rendszert 2006-ban váltotta fel az OLIB integrált könyvtári szoftver.) A gyár részlegei

¹³⁵ KÓRÓDY Judit: Nagyvállalati információszolgáltatás. Infoszabóság. = K2 Kísérleti műhely, Budapest, 2015. április 8. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/10966,K2_-_Korody_Judit_eloadasa

közül úttörőként, 1998-ban a könyvtár jelentkezett intranetes felülettel, és a könyvtárosokat mindmáig bevonják a vállalati belső honlap fejlesztésébe. Hazánk könyvtárai közül elsőként itt vezették be az RFID (Radio Frequency Identification, rádiófrekvenciás azonosító) használatát is. Az utóbbi évek egyik említésre méltó fejlesztése a *K+F Tudástár* elnevezésű korszerű csoportmunka-felület, amely a kutatói csapatok tagjai számára lehetővé teszi az elektronikus szakirodalmi források összegyűjtését és értékelését. A tízfős szervezeti egységben a vállalati profilnak megfelelően a könyvtárosok mellett vegyészmérnöki végzettségű munkatársak is dolgoznak, akik mindenekelőtt a kutatóknak segítenek az információszerezésben a kutatás különböző szakaszaiban, hiszen legjobban ők értik a felmerülő kérdéseket, igényeket. Az információs szakemberek részt vesznek továbbá a piackutatásokban, az újdonságvizsgálatokban, és – az új termékek törzskönyvezési folyamatának végén – ellátják a teljes körű szakirodalom összegyűjtésének feladatát. A könyvtár minden módon – az intraneten, kiadványokban, felhasználóképzéseken – igyekszik felhívni a figyelmet szolgáltatásaira, újdonságaira, az általa kínált lehetőségekre, és tudatosítani felhasználóiban, hogy az elektronikus információk mögött is ott áll. Számos tematikus hírlevelet állít össze különböző célcsoportok számára. Évente kiadott *Könyvtári Tájékoztató* című kiadványában ismerteti tevékenységét, könyvajánlókat és színes híreket tesz közzé. A diplomás belépők oktatási programjának része a könyvtári gyűjtemény és szolgáltatások bemutatása is.¹³⁶

Az Országos Takarékpénztár Bank Szakkönyvtár sajátos gyűjteményt őriz: körülbelül kilencezer kötetes állományának körülbelül egyharmada szakkönyv, a többit az egykori szak szervezeti (vagy régebbi műszóval: szépirodalmi) bibliotéka anyagából olvasztotta magába. Ily módon a szakkönyvtár keretei között egy klasszikus munkahelyi könyvtár továbbélését is biztosítja a fenntartó.

¹³⁶ SÁNDORI Zsuzsanna – VAJDA Katalin: Hogyan járul hozzá a könyvtár a fenntartó vállalat eredményességéhez? = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 43. évf. 1996. 1. sz. 3–7. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2186&issue_id=75; WITTINGHOFF Judit: Web-könyvtár. Net-könyvtár? A könyvtári szolgáltatások új útjai a Richter Műszaki könyvtárban. = K2 Kísérleti műhely, Budapest, 2015. április 8. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/10967,K2_-_Wittinghoff_Judit_Web-konyvtar._Net-konyvtar_a_konyvtari_szolgaltatasok_uj_utjai_a_Richter_Muszaki_konyvtaraban

5. A KSH Könyvtár szerepváltozásai

A KSH Könyvtár másfél évszázados fennállása során sokféle szerepet betöltött a magyar könyvtárügyben. Fennállásának első három évtizedében a nagyközönség elől elzárt hivatali könyvtár volt, 1897-től azonban már nyilvános és országos hatáskörű intézményként, 1929-től negyed századon át pedig a nemzet második könyvtáráként működött. 1955-től körülbelül harminc évig a klasszikus kutatókönyvtár arcát mutatta, miközben a hazai könyvtárgépesítésben is úttörő szerepet játszott. Az 1980-as és az 1990-es évek az önálló kutatómunka terén visszaesést jelentettek, de a dokumentációs tevékenység továbbra is meghatározó maradt. Az XXI. század beköszöntével a KSH Könyvtár új szereppel ismerkedett meg, hiszen minden korábbinál nagyobb hangsúlyt kapott közművelődési jellege, egyidejűleg – több mint ötven év után – a könyvtárszakmai közéletben is megjelent az intézmény.¹³⁷

Nagy és megtisztelő kihívás, hogy megtaláljuk ennek a gazdag örökségnek a feltétlenül megőrzendő elemeit, és a kor elvárásainak megfelelő, modern és „ütésálló” modellt ötvözzünk belőlük. Az a KSH Könyvtár, amelyet 2020-ban magunk előtt látunk, nemzetközi (közép-európai), országos és kerületi szinten egyaránt megbecsülésnek örvendő tevékenységet fejt ki. A hazai tudományos és kulturális élet megkerülhetetlen szereplője. Országos szak- és kutatókönyvtárként nemcsak (történeti) statisztikai információs központként, hanem a társadalomtudományi kutatást saját fejlesztésű adatbázisokkal és széleskörűen hozzáférhető digitális tartalmakkal segítő, illetve önálló társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténeti publikációkkal is rendszeresen jelentkező tudományos intézmény. Kötelespéldány-jogosultságára, állományának teljes körűen online elérhetővé tett bibliográfiai és példányadataira, valamint központi helyzetére alapozva Magyarország vezető könyvtárközi szolgáltatója. A főváros budai oldalának leglátogatottabb és legnagyobb kölcsönzési forgalmat lebonyolító könyvtára. Hetente több alkalommal megrendezett programjaival (félolvasóestjeivel, könyvbemutatóival, ismeretterjesztő előadásaival és kamarakoncertjeivel), gyermekfoglalkozásaival, felhasználóképzéseivel a II. kerület egyik kulturális, felnőttképző és szabadidőközpontja.

E célok eléréséhez nemcsak jó szándékra, de a könyvtár életét komolyan befolyásoló változtatásokra is szükség van. Már a 2009–2013-as stratégiai tervben is szerepelt a szervezeti átalakítás, ám erre végül abban a ciklusban nem került sor. Az intézmény munkafolyamatai-

¹³⁷ Minderről részletesen ír RÓZSA Dávid: Másfél évszázad – élő örökség. Mérföldkövek a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának történetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 411–420. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5851&issue_id=553.

nak áttekintése után azonban megszületett a döntés, és az öt könyvtárszakmai részlegből 2014 májusától három maradt. A legtöbb nagy könyvtárhoz hasonlóan Gyűjteményszervezési Főosztály néven összevont részlegben folytatta a munkát az Állománygyarapítási és a Feldolgozási Osztály. Ez bonyolítja a beszerzéseket, a könyvtárunkban százötven éves hagyománnyal bíró nemzetközi cserét,¹³⁸ végzi az új könyvek feldolgozását és a retrospektív konverziót. (Utóbbi a végéhez közeledik, hiszen állományunk 95%-ának adatai elérhetők az online katalógusban.) A raktári csoport hozzácsatolásával főosztállyá alakult az Olvasószolgálati Osztály, végül Kutatástámogató és Statisztikatörténeti Főosztály néven új részleg jött létre, amely a történeti kutatások megszervezéséért, a dokumentációs tevékenységekért, a kiadványok (könyvek, leporellók, plakátok és meghívók) előállításáért, valamint a digitalizálási projektekért felel.

Az álláspályázatoknál minden korábbinál jelentősebb szempont a sokoldalú képzettség, a nyelvtudás és a kreativitás. Olyan kollégákat keresünk, akik nem félnek a kihívásoktól, örömmel vértetik fel magukat új ismeretekkel, így aztán várhatóan többféle munkakörben is megállnák a helyüket. A továbbképzési támogatások hiánya ellenére a könyvtár igyekszik gondoskodni munkatársainak szakmai fejlődéséről. A TÁMOP-3.2.12-12/1/KMR-2012-0006 azonosítójú nyertes pályázat *Mindig magasabbra* című projektje keretében öt könyvtár munkatársai vettek részt különféle képzéseken. A KSH Könyvtárból huszonnégy kolléga végzett el a pályázat futamideje alatt összesen ötven tanfolyamot.

5.1. Történeti kutatások

A könyvtár történetének egyik legnagyobb és legszélesebb kört megmozgató tudományos vállalkozása zajlott le 2013–2014 folyamán, amikor a *Portrék a magyar statisztika és népeségtudomány történetéből* című életrajzi lexikon végleges anyagát állítottuk össze. A 807 oldalas, részletes statisztikatörténeti bevezető tanulmányt, 410 életrajzot, bibliográfiát és tárgymutatót tartalmazó könyv hatvanöt szerző, tucatnyi közgyűjtemény és hatóság, összesen körülbelül százkilencven fő együttműködésének, az NKA és a KSH anyagi támogatásának köszönhetően készült el. A kötet bemutatójára december 11-én került sor Németh Zsolt KSH-

¹³⁸ Ennek történetét, illetve 2010–2012-es adatait feldolgozta DOMONKOS Lászlóné – PÁSZTOR Angelika – LENCSÉS Ákos: Nemzetközi cserekapcsolatok egy országos szakkönyvtár életében: a KSH Könyvtár nemzetközi gyűjteménye. = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 11. sz. 31–35. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00135/pdf/EPA0365_kll1211_31-35.pdf és KERÉKGYÁRTÓ Júlia: A nemzetközi csere a KSH Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 421–422. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5852&issue_id=553.

elnökhelyettes, Fülöp Ágnes könyvtári főigazgató, Gazda István tudománytörténész, Holka László KSH-sajtóreferens és Rózsa Dávid könyvtári főigazgató-helyettes, főszerkesztő részvételével a KSH Keleti Károly-termében. Az eseményről a Magyar Távirati Iroda közleményben számolt be, amelyet átvett többek között a *Híradó.hu*, a *Ma.hu*, a *Galamus.hu* és a *Blikk.hu*. A lexikon több tudományterület képviselőinek figyelmét felkeltette; 2016 januárjáig a *Magyar Tudomány*, a *BUKSZ*, a *Statisztikai Szemle*, a *Könyvtári Levelező/lap*, a *Könyv*, *Könyvtár*, *Könyvtáros* és – az Oxfordban oktató Marius Turda tollából – az amerikai *Hungarian Cultural Studies* közölt hosszabb ismertetést a kötetéről.

Hiánypótló kiadványunk volt a Sebők László által összeállított *Az 1949. évi népszámlálás anyanyelvi és nemzetiségi adatai településenként* című adatközlő kötet, szintén az NKA anyagi támogatásával. Ezzel negyven év után újraindult a könyvtár *Számok és történelem* című sorozata. A kötet bemutatója 2015. január 14-én, a Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztályának évnyitó rendezvénye keretében zajlott le.

Még három mű kézirata készült el az elmúlt időszakban. Lelkes György befejezte a *Magyarország történeti helységnévtára (1773–1808)* című sorozat Vas megyei kötetének szerkesztését és összeállítását, Faragó Tamás pedig az NKA támogatásával elkészítette a könyvtár történeti statisztikai kutatócsoportjának történetéről írt kismonográfiáját. Mindkét kötet 2015 végén jelent meg. Segyevy Dániel kismonográfiája, a *Térképművek Trianon árnyékában. Magyarország néprajzi térképe (1918)* – statisztikatörténeti sorozatunk harmadik darabjaként – 2016-ban lát napvilágot.

További teendőink száma sem csekély. A történeti helységnévtárak 1987 óta megjelenő folyamában a történeti Magyarország megyéinek eddig mindössze az egyharmadáról készült feldolgozás. Ha nem szeretnénk, hogy a befejezés dédunokáink generációjára maradjon, gondoskodni kell új erők bevonásáról. Javarészt kiaknázatlan forrást jelent a könyvtár kéziratállománya is. Eddig 2563 példány feldolgozása történt meg, ezek az online katalógusban is visszakereshetők. Több mint kétszáz doboznyi (huszonhat folyóméternyi) anyag, hivatali vezetők, jeles társadalom- és gazdaságkutatók hagyatéka várja a minden részletre kiterjedő feldolgozást. A kutatást 2013 nyarától középszintű segédlet segíti.¹³⁹ *Narratívák a XX. századi magyar statisztika történetéből* munkacímmel előkészítés alatt áll egy, a múlt század történetét kutatói önéletrajzokon, naplókön és vallomásokon keresztül bemutató forrás- és tanulmánykötet. Az anyaggyűjtés fázisában tartanak a KSH és a KSH Könyvtár alapításának száz-

¹³⁹ KOVÁCS Csaba: A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár kéziratára. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 430. p.

ötvenedik évfordulójára elkészítendő intézménytörténeti monográfiák munkálatai. Térképtárunk anyagának további vizsgálata¹⁴⁰ és muzeális értékű dokumentumaink átfogó bemutatása szintén a közeljövő feladata.

5.2. Kutatástámogatás, digitalizálás

A tudományos információk menedzsmentje terén örvendetes fejlemény, hogy kezdeményezésünkre 2014 őszétől a KSH Könyvtár láthatja el a KSH (és saját) munkatársainak adminisztrációját az *MTMT*-ben.

Digistat néven statisztikai linkgyűjtemény építésébe kezdtünk, amely a nemzetközi szervezetek, a hazai és a külföldi statisztikai intézmények elektronikus kiadványait, adatbázisait gyűjti össze egy felületen. Az oldal külföldi anyagát szervezetek, illetve országok, a magyar témák szerint csoportosítottuk. A gyűjteményt 2014. április 22-én „élesítettük”, azóta is folyamatosan bővítjük.

Tovább gyarapítottuk a könyvtár saját fejlesztésű adatbázisát, a *Magyar társadalomtudományi hivatkozások adatbázisát*, a *Mathias*t, amelynek rekordjai a *Statisztikai Szemle* 1970 és 2015, a *Demográfia* 2000 és 2014, a *Területi Statisztika* 1998 és 2015, illetve a már megszűnt *Gazdaság és Statisztika* 1992 és 2006 közötti évfolyamait dolgozzák fel.¹⁴¹

2014-ben sor került a *Területi Statisztika* és előldapai, a *Statisztikai Értesítő* és a *Megegyei és Városi Statisztikai Értesítő* összes évfolyamának analitikus feltárására. Évszázados adósságot pótolunk, amikor – a statisztikuslexikon munkálatainak kapcsán – rögzítettük a katalógusban a *Hivatalos statisztikai közlemények* és a *Magyar statisztikai közlemények* köteteknek csak az előszóiban feltüntetett szerzőit, szerkesztőit és közreműködőit. Jelenleg is zajlik a *Statisztikai Szemle* 1923 és 1962 közötti számainak analitikus feltárása, amelynek keretében a hírrovat tartalmát is részletesen feldolgozzuk, ily módon létrehozva egy, a katalóguson keresztül elérhető adatbázist a statisztikai élet mindenkori fontosabb eseményeiről (konferenciákról, kiküldetésekről, szervezeti átalakításokról, kitüntetésekéről, kinevezésekről stb.). 2015-ben 6091 rekordot rögzítettünk. A beérkezett tanulmánygyűjtemények közül 2014-ben 193, 2015-ben 426 kötet tanulmányait dolgoztuk fel.

¹⁴⁰ Az 1945 előtti, magyar vonatkozású állományt ismertette KOVÁCS Zsuzsa – LELKES György: A KSH Könyvtár 1945 előtti magyar és magyar vonatkozású térképei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 423–428. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5853&issue_id=553.

¹⁴¹ Ennek részleteiről lásd RÓZSA Dávid – LENCSEK Ákos: A KSH Könyvtár társadalomtudományi hivatkozásgyűjtő adatbázisa, a *Mathias*. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 446–449. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5856&issue_id=553.

2015. április 29-én indítottuk meg negyedéves elektronikus referáló lapunkat, a *Nemzetközi Statisztikai Figyelőt*.¹⁴² A – statisztikusok és könyvtárosok szaktudását egyaránt igénybe vevő – folyóirat a gyakorlati statisztika általános kérdéseiről, a gazdaságstatisztika, a társadalomstatisztika és a demográfia friss külföldi szakirodalmából közöl hosszabb-rövidebb ismertetéseket, absztraktfordításokat, illetve röviden bemutatja egy-egy ország statisztikai tájékoztatási tevékenységét. Célunk, hogy a statisztika, illetve szélesebb körben a gazdasági, társadalmi és népesedési kérdések iránt érdeklődők figyelmét felhívjuk az újabb, a legkülönbözőbb nyelveken (jellemzően persze angolul) közzétett publikációkra, módszertani eredményekre és a szürke irodalomra (kutatási jelentésekre, tájékoztató, munka- és konferenciaanyagokra stb.). Figyelmünk nem korlátozódik az írott szövegekre; a témáink szempontjából releváns adatbázisokat vagy akár videón elérhető előadásokat is igyekszünk feltérképezni. Törekszünk a fiatal, máshol esetleg még nem publikált statisztikus- és könyvtáros kollégák bevonására. Az egyes lapszámok megjelenéséről szakmai levelezőlistákon, hírlevelünkben és közösségi oldalainkon adunk hírt. (A 2015. 4., vaskos téli számnak külön *Facebook*-kampányt szerveztünk, aminek eredményeként 2016. január 15-éig 1160 fő töltötte le.) A folyóirat részletes tartalomjegyzékét a *Matarkában* is feltárjuk.

A digitalizálás terén az elmúlt évek legjelentősebb eredménye a népszámlálási kötetek online hozzáférhetővé tétele.¹⁴³ 2014. március 5-én szabadon hozzáférhetővé vált az Arcanum Adatbázis Kft.-vel közösen fejlesztett *Népszámlálási digitális adattár (Néda)*.¹⁴⁴ Az adatbázis a XVIII. és a XX. század vége között megtartott magyarországi népszámlálások és mikrocenzusok összesen 362 kötetét közli több mint 128 ezer oldalon. A gyűjteményt a teljesség igénye nélkül kiegészítettük néhány, a külföldi népszámlálások anyagából a KSH által készített összeállítással. Az adatbázis közzétételének igen jó sajtóvisszhangja volt; a hírt megjelentette többek között az *Index.hu*, az *MNO.hu*, a *Híradó.hu*, a *Blikk.hu*, az *ITCafe.hu* és a *Múlt-kor.hu*. A *Néda* 2014. november 5-én elnyerte a balatonfüredi Informatika a Társadalomért Konferencia „kormányzat/turisztika” kategóriájának minőségi különdíját. Ugyancsak az Arcanummal közösen decemberben megjelentettük a *Néda* három kötetel kiegészített, százharmincezer oldalas blu-ray-változatát, valamint a *Budapest Székesfőváros Statisztikai Hiva-*

¹⁴² A folyóirat elérhetősége: http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=kiadvany_nsf.

¹⁴³ A kérdés fontosságáról és a digitalizálás lehetőségeiről lásd LENCSEK Ákos – RÓZSA Dávid: A felhasználói bizalom és a népszámlálási adatok digitális szolgáltatása. *Múlt, jelen, jövő Magyarországon és Nagy-Britanniában.* = Könyvtári Figyelő, 59. évf. 2013. 1. sz. 33–44. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_033-044.pdf.

¹⁴⁴ A *Néda* elérhetősége: <http://konyvtar.ksh.hu/neda>.

talának közleményei című sorozat negyvennyolcezer és a *Magyarország történeti helységnévtárai* tizenkétezer oldalát DVD-n.

Könyvtárunk 2014 februárja óta részt vesz a Manda által koordinált digitalizációs közfoglalkoztatási programban. Ennek keretében tíz kolléga a KSH 1868 és 1901 között kiadott két nagy sorozatának, a *Hivatalos statisztikai közleményeknek* és a *Magyar statisztikai közleményeknek* a 15100 oldalát, illetve az 1902 és 1943 között megjelent *Magyar statisztikai közlemények* című sorozat új folyama százhuszonkét magyar és idegen nyelvű kötetének összesen 64500 oldalát digitalizálta. Közvetve ugyan, de ezek metaadatai eljutnak az *Europeanába*, így nemzetközi láthatóságunk is növekszik valamelyest.

A digitalizálás terén esetünkben sem kerülhető meg a repozitóriumpépítés kérdése. Jelenleg két (egy statisztikatörténeti és egy történeti statisztikai) tudásbázisban,¹⁴⁵ a teljesen elkülönülő *Nédában*, valamint belső hálózatunkon kínálunk digitális tartalmakat. Az egységes és szabványos dokumentumszolgáltatás érdekében szükséges lesz áttérnünk egy szabad forráskódú repozitóriumkezelő szoftver használatára.

5.3. Szolgáltatások, közönségkapcsolatok

A kölcsönzési lehetőség kiterjesztése – egyáltalán: láthatóságunk megnövekedése – új felhasználói csoportok és igények megjelenését vonta maga után. Míg korábban csak a kutatás és a helyben olvasás élményét kínálhattuk a hozzánk látogató, nem KSH-s érdeklődőknek, előbb (2010 őszétől) a II. kerület polgárai, majd (2012 januárjától) a távolabbról érkezők kaptak kölcsönzési jogosultságot.

A regisztrált felhasználók nálunk korlátlanul és ingyenesen használhatják az internetet. Nyilvános tereink akadálymentesek. Régi rossz szokása hazai közgyűjteményeinknek, hogy éppen azokban a hetekben zárják be kapuikat, amikor – Maróth Miklós akadémikus szavaival – „az egyetemi emberek szabadok, és idejük lenne készülni az őszi konferenciákra”.¹⁴⁶ Mi változtattunk ezen a gyakorlaton, és nyári zárva tartásunk hosszát fokozatosan az olvasótermi leltár zavartalan lebonyolításához feltétlenül szükséges időre csökkentettük. 2016-ban lesz ötödik éve, hogy csupán augusztus utolsó két hetére zárunk be. Év végén, a két ünnep között – gyakorlatilag telt ház mellett – szintén nyitva tartunk.

¹⁴⁵ Tudásbázisainkról részletesen lásd LENCSE Ákos: A KSH Könyvtár tudásbázisai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 441–445. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5855&issue_id=553.

¹⁴⁶ FÁY Zoltán – HANTHY Kinga: Nemzeti könyvtárunknak információs nagyüzemmé kell átalakulnia. = Magyar Idők.hu, 2016. január 3. <http://magyaridok.hu/lugas/szovegkornyezet-239773/>

Kiemelten kezelt, „éjjel-nappal” üzemelő szolgáltatásunk a könyvtárközi kölcsönzés, amely néhány év alatt országos jelentőségűvé nőtte ki magát.¹⁴⁷ 2014-ben 2998 teljesített kéressel a szolgáltatási pontok között az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) lajstromának első és az összesített lista harmadik helyén álltunk. 2015-ben 3371 dokumentum postázásával (és 96%-os teljesítési aránnyal) a legjobban teljesítő szolgáltatási pont és az összességében immár második legnagyobb forgalmat lebonyolító könyvtár voltunk, noha a rekordjaink ODR-be való áttöltésével évek óta nehézségeink vannak.

2. táblázat

A szolgáltatási pontok által teljesített könyvtárközi kérések száma 2015-ben

Szolgáltatási pont	Beérkezett kérés	Teljesített kérés	A teljesített kérések a beérkezett kérések arányában
Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár	3507	3371	96,1%
Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár	3116	2879	92,4%
Méliusz Juhász Péter Könyvtár	2865	2689	93,8%
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtára	2462	2162	87,8%
Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár	2350	2063	87,8%
Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtára	2206	1971	89,3%
Verseyhy Ferenc Könyvtár	1951	1905	97,6%
Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Központi Könyvtár	1868	1732	92,7%
Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár	1688	1605	95,1%
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kenézy Élettudományi Könyvtára	1621	1383	85,3%

Forrás: Saját szerkesztés az ODR-statisztika (<http://www.odrportal.hu/web/guest/ev-es-statisztikak>) alapján

2011 óta szabadpolcos olvasótermünkben rendszeresen könyvtári estéket – szakmai és irodalmi előadásokat, úti beszámolókat, könyvbemutatókat, koncerteket – szervezünk. Ugyanitt a legkisebbek számára játszó- és olvasósarkot alakítottunk ki, ahol ősszel és télen mesedél-

¹⁴⁷ Ennek előzményeiről és folyamatáról lásd SEBŐK Ferencné – SZABÓNÉ BÚR Gabriella – RÓZSA Dávid: Kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/lap, 24. évf. 2012. 6. sz. 7–9. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00123/pdf/EPA00365_Konyvtari_levezo_lap_2012_06_07-09.pdf; GYŐRI Krisztina: Közönségkapcsolatok, kölcsönzés és könyvtárközi kölcsönzés a KSH Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 60. évf. 2013. 10. sz. 436–440. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5854&issue_id=553 és GYŐRI Krisztina: A könyvtárközi kölcsönzés története és trendjei Magyarországon és a KSH Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 2015. 7–8. sz. 275–298. p.

utánokat, alkalmanként kézműves foglalkozásokat tartanak a közösségi szolgálatukat teljesítő középiskolások.¹⁴⁸ Eddig hat középiskolával kötöttünk együttműködési megállapodást; 2014-ben harminchárom, 2015-ben harminchét diák érkezett hozzánk közösségi szolgálatra.

Kollégáink rendszeresen tartanak könyvtár- és adatbázis-bemutató előadásokat középiskolás diákoknak, a Budapesti Corvinus Egyetem, a Szent István Egyetem, a Nyugat-magyarországi Egyetem, a Kodolányi János Főiskola és a Budapesti Gazdasági Főiskola oktatóinak és hallgatóinak, valamint a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal munkatársainak.

Könyvtárunk egyre több kulturális rendezvényen jelenik meg kiállítóként. Beiratkozási lehetőséggel, játékos statisztikai kvizekkel várjuk az érdeklődőket az ELTE könyvtári napján és a II. kerület napján. 2011 óta nyitva tartunk a kulturális örökségi hétvégén, 2013 óta a KSH-val együtt. 2014-től saját pavilonrészben népszerűsítjük kiadványainkat az Ünnepi Könyvhéten, 2015-től a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon. 2016 márciusában megújult, naponta frissülő blogunkon tematikus könyvespolcokat, saját készítésű könyvajánlókat, könyvtári híreket, statisztikai és demográfiai tárgyú érdekességeket, évfordulós megemlékezéseket kínálunk.¹⁴⁹ A virtuális térben *Facebook*- és *Moly.hu*-profilunkon is találkozunk felhasználóinkkal, de *Twitter*-csatornákon és a *Rukkola* könyvcserélő oldalon is elérhetőek vagyunk. A *Videotorium* tudományos tartalommegosztó portálon szakmai előadásokat teszünk közzé, a *YouTube*-on pedig megtekinthető egy saját készítésű kisfilmünk a könyvtárról.

Kiegészítő szolgáltatásaink közül kiemelendő kötetzeti munkáink, elsősorban a születésnap kiadványok és a szakdolgozatkötések számának örvendetes növekedése. Nagyobb volumenű külsős megrendeléseket is teljesítettünk a közelmúltban. Kísérletezünk a nem történeti vagy könyvtárszakmai jellegű könyvek kiadásával is, hiszen minden ehhez szükséges kompetencia és (nyomdai, kötetzeti) eszköz rendelkezésünkre áll. Szerzői megkeresésre és finanszírozással vállaljuk kéziratok gondozását és kis példányszámú megjelentetését.¹⁵⁰

¹² A közösségi szolgálattal kapcsolatos könyvtári tapasztalatokról lásd GYŐRI Krisztina – LENCSE S Ákos: Közösségi szolgálat a könyvtárakban. A KSH Könyvtár tapasztalatai. = Könyvtári Levelező/lap, 26. évf. 2014. 10. sz. 3–11. p. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00157/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2014_10_03-11.pdf.

¹⁴⁹ Blogunk elérhetősége: <http://kshkonyvtarblog.blogspot.hu/>.

¹⁵⁰ A KSH Könyvtár szolgáltatásainak kimerítő összegzését adja LENCSE S Ákos: Közművelődési szolgáltatások a KSH Könyvtárban. = Könyvtári Levelező/lap, 27. évf. 2015. 10. sz. 3–8. p.

6. Összegzés

A káprázatosan kibővült technikai lehetőségek mindannyiunk életvezetésére hatással vannak, és alapvetően alakítják át az információs ipar szereplőinek lehetőségeit. A világhírű asztrofizikus, Szalay A. Sándor szerint a tudomány napjainkban válik nagykorúvá és lép az ipari forradalom korába, amikor évről évre több tudományos információ keletkezik, mint korábban összesen a történelem folyamán.¹⁵¹ Az információs kor kihívásai, az új szerepek és feladatkörök az intézményi struktúrákra és a szolgáltatásokra is hatással vannak.

„»Az én rekordom jobb« magatartás helyett a kooperatív és moduláris feldolgozás a jövő, csereképes rekordokra van szükség az egyéni alkotásvágy fékezésével.»¹⁵² Ez a mondat egyáltalán nem (csak) a feldolgozásról szól. A nemzetközi trendek egyértelműen a könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások összehangolása felé mutatnak. Az állománygyarapítástól a digitalizálásig számos olyan kulcsterület felsorolható, amely együttműködést kíván meg a közgyűjteményektől.

Hazánkban is érzékelhetők az erre irányuló törekvések az analitikus feltárás ésszerűsítésének javaslatától¹⁵³ az adatbázis-előfizetések konzorciumi formában történő megvalósításán át a 30/2014. (IV. 10.) Emmi-rendelet 9. § 2. bekezdésének 5. pontjáig, amely a bibliográfiai leírás párhuzamosságainak kiküszöbölését írja elő. Ismerünk előremutató kezdeményezéseket, amelyeket érdemes figyelemmel kísérnünk. Ugyanakkor nem mondhatjuk, hogy erőforrásainkkal ésszerűen gazdálkodunk: a tizenegy országos szakkönyvtár hétféle integrált könyvtári szoftvert használ; a feldolgozások sokféleségére szolgáló legékesebb példa éppen a könyvtárközi kölcsönzés alapját képező ODR; még a kiemelkedően és lelkesítően jól szervezett *Matarkában* sem feltétlenül érvényesül a szakterületi feldolgozási elv; és egyelőre az angliaihoz hasonlóan¹⁵⁴ koordinált digitalizálási tevékenységnek sem látszanak a nyomai.

Megvitatásra érdemes, hogy szükség van-e önálló szakkönyvtári szerveződésre, vagy kiválthatjuk-e ezt esetleg a nagy szervezetek tagozataival. Az intézményközi párbeszéd mindenestre Horváth István (OIK), Kovácsné Koreny Ágnes (FSZEK) és Rózsa Dávid (KSH

¹⁵¹ ERDÉLYI Péter – SARKADI Zsolt – UJ Péter: Szalay Sándor: A tudomány most válik nagykorúvá, manufaktúrából az ipari forradalom korába lép. = 444.hu, 2016. január 6. <http://tldr.444.hu/2016/01/06/szalay-sandor-a-tudomany-most-valik-nagykoruva-manufakturabol-az-ipari-forradalom-koraba-lep>

¹⁵² HORVÁTH Zoltánné: A látható és a kooperatív könyvtármodell. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 1. sz. 23. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00209/pdf/EPA01367_3K_2013_01_18-33.pdf

¹⁵³ VARGA Katalin – PALLOS Zsuzsanna – BOROSTYÁNINÉ RÁKÓCZI Mária: i. m. 40–41., 44. p.

¹⁵⁴ KOLTAY Klára – TÉGLÁSI Ágnes: i. m. 3–4. p.

Könyvtár) kezdeményezésére az országos szakkönyvtárak vezetőinek 2016. január 27-ei tanácskozásával kezdetét vette, és folytatódott március 29-én, a KSH Könyvtár és az MKE Társadalomtudományi Szekciója által szervezett *Szakkönyvtári seregszemle 2016* című konferencián.

A KSH Könyvtár a hagyományos feladatok ellátása mellett önálló kutatási és kiadói tevékenységgel bővíti repertoárját, és mind közvetlen, mind tágabb környezeté számára igyekszik XXI. századi szolgáltatásokat nyújtani. A nemzetközi szakmai kooperációkban való részvétel hiánya, valamint szűkös láthatóságunk a nemzetközi adatbázisokban a gyengeségek közé sorolandó – hiszen nem csak fizikailag és a közösségi oldalakon kell láthatónak lenni.

Mindent megteszünk azért, hogy a KSH Könyvtár modellje, a kutató- és a közkönyvtári funkciók, a kiadói tevékenység és a kiegészítő szolgáltatások elegyítése hosszú távon sikeres legyen, de erre persze nincs semmiféle garancia. Az azonban meggyőződésem, hogy ha sikeres lesz is, „vegytiszta” formájában nem használható fel máshol, hiszen az intézmények túlságosan is különböznek egymástól ahhoz, hogy pontosan ugyanazokat a megoldásokat alkalmazzák. A jó gyakorlatok testre szabása fáradtságos munka ugyan, ám mindenestül megéri, ha eredményeként – bármily csekély mértékben is, de – gyarapodik kulturális örökségünk.

Engedjék meg, hogy egy vallomással fejezzem be. Én hiszek a könyvtárak jövőjében.